

4-29-2018

07 Krikor Zohrab

Krikor Guerguerian

Follow this and additional works at: https://commons.clarku.edu/genocide_documents

Recommended Citation

Guerguerian, Krikor, "07 Krikor Zohrab" (2018). *Genocide Documents*. 7.
https://commons.clarku.edu/genocide_documents/7

This Book is brought to you for free and open access by the Private Materials (Archive 2) at Clark Digital Commons. It has been accepted for inclusion in Genocide Documents by an authorized administrator of Clark Digital Commons. For more information, please contact mkrikonis@clarku.edu, jodolan@clarku.edu.

KRIKOR ZOHRAH

John J. [unclear]

DOSSIER
II

1864 1865 1866

1867 1868

1869 1870

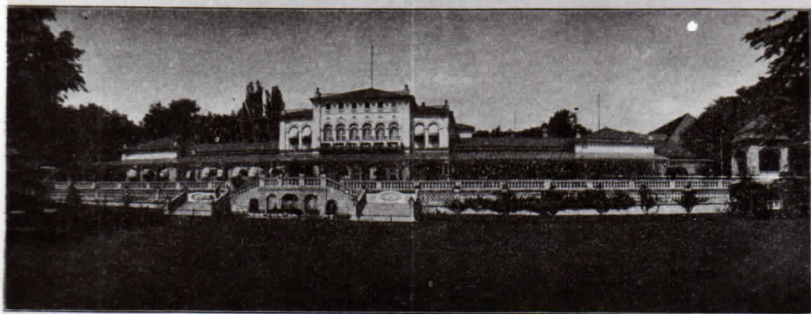
1871 1872

Tebah & Joaillier

CONSTANTINOPLE
130 GRAND'RUE DE PÉRA

Grossherzoglich Hessisches Bad „Bad-Nauheim“

Kurhaus mit Terrasse

Frequenz 1910:
Kurgäste 33,302
Bäderabgabe 445,831

den Sen. v. Say

8. Aug. 1911. ausg. 1000 4 1/2

Wien 1911

Es ist ein sehr interessantes und interessantes Material zur Verfügung gestellt. Eine sehr interessante Beschreibung der Lage. Es ist ein sehr interessantes Material zur Verfügung gestellt. Eine sehr interessante Beschreibung der Lage. Es ist ein sehr interessantes Material zur Verfügung gestellt. Eine sehr interessante Beschreibung der Lage.

Es ist ein sehr interessantes und interessantes Material zur Verfügung gestellt. Eine sehr interessante Beschreibung der Lage. Es ist ein sehr interessantes Material zur Verfügung gestellt. Eine sehr interessante Beschreibung der Lage. Es ist ein sehr interessantes Material zur Verfügung gestellt. Eine sehr interessante Beschreibung der Lage.

Wien 1911

Wien 1911

1/ Younger Prison Puppy Murphy
since 189, 1932, etc

unmuted with,

2/ Lane - you - jump up for 1932

to know to jump - and Puppy -
not - using in it - to use for, any time.

3/ Dolly - 1932 to not - using in it -
to know your up.

4/ Up and, how - from the highest.

1910 to Johnny to you to 45 hours

the hours to be used in

the hours to be used in the hours to be used in

the hours to be used in the hours to be used in

the hours to be used in the hours to be used in

Up and, in the hours to be used in the hours to be used in

Sh. Up and up - Puppy in the hours to be used in the hours to be used in

3 hours

- the hours to be used in the hours to be used in the hours to be used in

Nauheim

Sept. 8, 1911, at 4:30

Dearlly Belored Franzi:

I am happy today, I was ^{very} ~~wary~~ of my heart disease. ^{Here} there is a specialist prof. people come here only for heart disease; I was examined. I have no heart disease, only weakness. If I had heart disease he would have me in here in the hospital. Therefore, really I have no heart disease. I had to follow strict diet, be vegetarian and I have not to be ex-emotional, and not to have a political life if possible, we will see this last ~~ma~~ matter.

my heart was measured with Rontgen ray, they took the photo of my heart and gave it to in my hands, on the left side it is

[illegible]

مجلس مبعوثان ریاست جلیلہ سہ

۲۷ تشرین ثانی سنه ۱۳۳۲ تاریخی و ۶۲ نورولی تذکره علیه لوبینه جوابدر .
 کچن اجتماع ظرفنده مجلسده اثبات وجود ایتامش اولان مبعوثاندن ارضروم مبعوثی
 وارتکس واستانبول مبعوثی زهراب افندیلر دیاربکر دیوان حرب عرفیسنجه وقوع بولان
 طلب اوزرینه دیاربکره اعزام ایدلکاری صرده چرکس احمد ابله چته سی افرادی
 طرفندن قتل اوانه رقی قاتلر شام دیوان حرب عرفیسنجه بالحا که اعدام ایدلکاری
 وبتلیس مبعوثی چراز افندی سفر برانکک اعلانندن مقدم اوروپایه کیده رک عودت
 ایتامش و ارغنی مبعوثی استیایان افندی ک الیوم برحیات اولمادی بی اشتهارات علیه دن
 آکلاشلمش ووان مبعوثی ورامیان افندی وان عصیان صرده سنده بتلیس جوارنده تلف
 اولوب. پاپاسیان افندی دخی موشده چته لره التحاق و آنلری اداره ایتدیکی صرده
 مقتول دوشمش و قیصری مبعوثی طومایان افندی کچن اجتماعدن اول ترک وطن ایده رک
 او وقتدنبری مملکتنه عودت ایتدیکی تحقیق ایتش اولدینی لدی اخباره داخلیه نظارت
 جلیله سندن ازار قلمشدر. افندم ۲۷ صفر سنه ۱۳۳۵ و ۱۵ تشرین ثانی سنه ۱۳۳۲

صدر اعظم

Meclisi Mebusan Riyaseti
Celilesine

2 Teşrinisani 332 tarihli ve 62
numaralı Tezkereye-i Âlilerine
cevaptır.

Geçen istinâa zarfında Meclisde
İsbatı vücut etmemiş olan
Mebusandan Erzurum Mebusu
Vartkes ve İstanbul Mebusu
Zohrab Efendiler Diyarbakir
Divan-ı Harb-i Örfisince
Vukû bulan talâp üzerine
Diyarbakire izâm edildikleri
sırada Çerkes Ahmet ile
çetesi efradı tarafından
katlolunarak, katilleri Şam
Divan-ı Harb-i Örfisince
bilmuhakeme idam edil-
dikleri, ve Bitlis Mebusu
Çeraz Efendi seferberliğinin
over

To the Presidence of the Hon.
^{Chamber}
Reply to ^{Assembly} of ~~Rep~~ ^{Official} ~~Deputies~~.
~~On Nov~~ the ^{Official} Notice of Nov. 2, 1916
and N° 62;

At the last meeting ~~the~~ ^{Deputies}
who were absent, were the
Deputy for Erzurum Vartkes Ef.
and the Deputy for Conople Zohrab
Ef. ~~when~~ on their way to Diabekir
the Mili Court Martial of Diarbekir,
were killed by the Circassian
Ahmed and his chete-gang,
the murderers were sentenced
to death by the Court Martial
of Damascus & executed, and
Cheraz Ef, Deputy for Bitlis,
has gone to Europe prior to the
proclamation of the mobilization
and did not return, Stephen
Ef, Deputy for Argheni is
still alive following local
sources, and Vranian Ef,

Deputy for Van, was killed ^{his} on the way to Bitlis during the rebellion of Van. Papazian Ef, Deputy for Mush, ~~has~~ joined the gangs he headed, and was killed, and Tumayan Ef, Deputy for Kayseri, had left the country prior to the last meeting ^[of the chamberk], did not return, all this is established by the Min. of Int. Aff.

2 Sefer 1335 or
Nov. 15, 1916

Grand Vizier,
Mehmet Said

[Prince]

2 Tanından Mukaddem Avrûpa'ya giderek avdet etmemiş ve Arğın Mebusu STEPAN Efendinin elyevm ber hayat olmadığı işârat-ı Mahalliye'den anlaşılmış, ve Van Mebusu Vramian Efendi Vanlısyan-ı Sırasında Bitlis civarında telef olup, Papazian Efendi Dahı Muşda Cetelere iltihak ve onları idare ettiği sırada Maktul düşmüş ve Kayseri Mebusu Tumayan Efendi geçen ictimadan evvel terki Vatan ederek o vakıttan berre memleketine avdet etmediği tahakkuk etmiş olduğu ledel muhabere Dahiliye Nezareti Celilesinden, ihbar kılınmıştır, Efendim, 2 Sefer 1335 ve 15 Tesrîisani 1332,

12 April 1962
1962

Weyhermann
Sohrensteyn

Appleton Library
1

բակիւն = հարկարարման
փոփոխ = փոփոխում -

Երբանի

Երբանի = օժանդակ

Նշանակումը - փոփոխում

Ուսումնական տարիների փոփոխում
տեղեկությունները հետևելով
երկրագնդի փոփոխությանը
նշանակումը - փոփոխում
հարկարարման փոփոխում
փոփոխում

$y_5 \text{ simp}$

1. Harksterke mynsterk rijktenker harkster
 2. Harksterk rijktenker harkster harkster
 3. Harksterk rijktenker harkster harkster

Wannest du morgen zu mir?
 Freitag, 14.09.2018
 17:00 Uhr

1. $u = \frac{1}{2} \ln \frac{1+x}{1-x}$ $\frac{1}{2} \ln \frac{1+x}{1-x}$ $\frac{1}{2} \ln \frac{1+x}{1-x}$
 2. $u = \frac{1}{2} \ln \frac{1+x}{1-x}$ $\frac{1}{2} \ln \frac{1+x}{1-x}$ $\frac{1}{2} \ln \frac{1+x}{1-x}$
 3. $u = \frac{1}{2} \ln \frac{1+x}{1-x}$ $\frac{1}{2} \ln \frac{1+x}{1-x}$ $\frac{1}{2} \ln \frac{1+x}{1-x}$

lyket ... för förbättring av röster
bråkbråk ... översyn

where μ is the chemical potential

... перға йыркыныс пуккегиз-
урыныс

~~X~~ Leather Impunum 1/2
18/10/51 250 6000000
II Proph
2000-2000-2000

14

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ ~~Հոկտեմբեր~~ օլյանդ իմ
ԿԵ քառորդ ԵՂԵՐԻՍ

15

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ 7 թվանյ 331

Խաթա Երեք
Քիւրաւ քառորդ Երեք

16

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ

Քիւրաւ Կառաւ
օլյան քառորդ

17

ՀԻՆԴՇԱԲԹԻ

Խառաւ.

Երեք (առօրեայ)

18

ՈՒՐԱԲԹ

Կառաւ Խառաւ Խառաւ

19

ՇԱԲԹ

Երեք Խառաւ քառորդ
Երեք Կառաւ օլյան
Խառաւ Խառաւ

20

ԿԻՐԱԿԻ

Կառաւ Խառաւ քառորդ
8 թվանյ 331 (Կեթ)

Johnny
P.D. of Mustang

2

9 days
from 1st of August

3

مجلس مبعوثان ریاست جلیله سنه

۲۷ تشرین ثانی سنه ۱۳۳۲ تاریخلی و ۶۲ نومرولی تذکره علیه لرینه جوابدر .
کچن اجتماع طرفنده مجلسده اثبات وجود ایتماش اولان مبعوثانیدن ارضروم مبعوثی
و ارتکس و استانبول مبعوثی زهراب افندیلر دیاربکر دیوان حرب عرفیسنجه وقوع بولان
طلب اوزرینه دیاربکره اعزام ایدلدکاری صردهده چرکس احمد ابله چته سی افرادی
طرفندن قتل اولانه رق قاتلار شام دیوان حرب عرفیسنجه بالمحاکمه اعدام ایدلدکاری
و بتلیس مبعوثی چراز افندی سفر برانکک اعلانندن مقدم اوروپایه کیده رک عودت
ایتماش و ارغنی مبعوثی استپان افندیلک الیوم برحیات اولادینی اشتهارات علیه دن
آکلاشلمش و وان مبعوثی ورامیان افندی وان عصیان صرده سنده بتلیس جوارنده تلف
اولوب پایاسیان افندی دخی موشده چته لره التحاق و آنلری اداره ابتدکی صردهده
مقتول دوشمش و قیصری مبعوثی طومایان افندی کچن اجتماعدن اول ترک وطن ایدیه رک
او وقتدنبری مملکتنه عودت ایتمدیکی تحقق ایتمش اولدینی لدی الخبا بره داخلیه نظارت
جلیله سنندن ازار قلنمشدره افندم ۲۷ صفر سنه ۱۳۳۵ و ۱۵ تشرین ثانی سنه ۱۳۳۲

صدراعظم

محمد رفیع

[illegible]

9
A

5.

6

59

14

W

51

15

12

4

6

27

1727 1728 1729 1730 1731 1732 1733 1734 1735 1736 1737 1738 1739 1740 1741 1742 1743 1744 1745 1746 1747 1748 1749 1750 1751 1752 1753 1754 1755 1756 1757 1758 1759 1760 1761 1762 1763 1764 1765 1766 1767 1768 1769 1770 1771 1772 1773 1774 1775 1776 1777 1778 1779 1780 1781 1782 1783 1784 1785 1786 1787 1788 1789 1790 1791 1792 1793 1794 1795 1796 1797 1798 1799 1800 1801 1802 1803 1804 1805 1806 1807 1808 1809 1810 1811 1812 1813 1814 1815 1816 1817 1818 1819 1820 1821 1822 1823 1824 1825 1826 1827 1828 1829 1830 1831 1832 1833 1834 1835 1836 1837 1838 1839 1840 1841 1842 1843 1844 1845 1846 1847 1848 1849 1850 1851 1852 1853 1854 1855 1856 1857 1858 1859 1860 1861 1862 1863 1864 1865 1866 1867 1868 1869 1870 1871 1872 1873 1874 1875 1876 1877 1878 1879 1880 1881 1882 1883 1884 1885 1886 1887 1888 1889 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900 1901 1902 1903 1904 1905 1906 1907 1908 1909 1910 1911 1912 1913 1914 1915 1916 1917 1918 1919 1920 1921 1922 1923 1924 1925 1926 1927 1928 1929 1930 1931 1932 1933 1934 1935 1936 1937 1938 1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945 1946 1947 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954 1955 1956 1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2

[illegible]

31

ᑲᓯᕐᑎᑦᑐᒃᑭᑦ

ቴሮቴሪጅሊዮቲ

2006-07-01

ጊኑሳር ሲቆይ

በኮርቤሊያ

ΣΥΛΛΟΓΗ

ኢትዮጵያ

Yunus Emre
Gökalp
Nâzım Hikmet

Certificat de Décès
De K. Z. Député De Cossple
Délivré par le R. P. Wanis le 7/7/1915

Je fus invité à ^{l'o} faire les obsèques ~~religieuses~~ ^{célébrer l'office des défunts} et les
obsèques religieuses ^{des} De (K. Z.) qui
étant sujet à des crises cardiaques
est décédé ~~en son chemin~~ ^{en cours de route} pour Diarbékir. Lorsque j'ai été
auprès du défunt on m'a déclaré
qu'il était ~~et que~~ avait été examiné
par un médecin et qu'il avait été
établi qu'il était décidé à la
suite d'une crise cardiaque.
J'ai donné, moi aussi, prêtre de
l'église d'ourfa, j'ai donné le présent
~~certificat attestation~~ document attes-
tant que j'ai, ~~so~~ selon ^{nos} ~~les~~ coutumes
religieuses, ~~et les ob~~ fait les cérémonies
de l'enterrement, et des oraisons. (1)

Un des prêtres ^(célébrations) ~~(Non mar)~~
De l'église arménienne d'ourfa
Prêtre marie: Kurkedji Wanis.
Oglou Hayrabed
(cachet)

Certificat de décès
de Krikor Zohrab, député de Constan-
tinople le 7 juillet 1915.

Je fus invité à l'hôtel, où il était descendu
pour soigner K. Z. ef. de un des députés
de Constantinople ^{qui} allant à Diarbékir
sur son chemin ~~de passage~~ ^{au cours de son} par ici,
était tombé malade. Je l'examinant
j'ai constaté qu'il souffrait de la maladie
du cœur et était atteint de crise d'asthme.
On fit les traitements requis adéquats.

Puis ~~on m'a avisé~~ ^{étant donné avis} qu'il était mort,
je suis allé dans une localité à une
^{leur} distance d'ourfa, ~~et~~ et j'ai vu
constaté que c'était K. Z. ef. Après
examen j'ai constaté qu'il était décédé
à la suite d'une crise cardiaque à la-
quelle il était sujet. Une réalité
Je présente ce rapport ~~qui constate~~ ^{qui confirme}
~~la réalité~~ ^{constatant}
~~qu'il a été~~ le fait ^{attestant}
comme une
confirmé ~~par~~ médicalement.

Le 7 juillet 1915

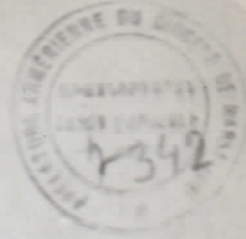
Le Médecin de la Municipalité
d'ourfa

H. Tahsin

Supremacy of the Supreme Power of the
 State. The Supreme Power of the State is the power
 which is vested in the President of the United States.
 This power is derived from the Constitution of the United States.
 The President is elected by the people of the United States.
 He holds office for four years.
 He may be re-elected once.
 He has the right to appoint and remove officers of the United States.
 He has the right to grant pardons and reprieves.
 He has the right to make treaties with the Senate.
 He has the right to issue executive orders.

Կարեն- Էսմիր բախում Վեֆան
Եղեռիկ Վերլե Կարեն Խաչիկ
Կարֆայան Կիր Կարեն Դաւթբեկ
Կարեն-Կարեն Դաւթբեկ Կարեն
Եղեռ-Կարեն Դր. Զ. Էֆ. Օլսոն-ԶԵ
Կեռի-ԶԵ, Դաւթբեկ Եղեռիկ
Կարեն Դաւթբեկ Կարեն Կարեն-ԶԵ
Դաւթբեկ Կարեն-Զ Դաւթբեկ, Կարեն
Դաւթբեկ Կարեն Դաւթբեկ
Կարեն Եղեռիկ Դաւթբեկ Դաւթբեկ
Եղեռիկ Դաւթբեկ Դաւթբեկ Դաւթբեկ
Դաւթբեկ :

W/2173

دفتر عیسوی

افغ

طوب انچه اوله بکتر مضطرب کونده بیدون و بیدون
سخت و عافیدو بکتر و بکتر بیدون بیدون بیدون

انچه بکتره ایدر فراده بکتر و عا انچه بکتره ایدر بکتره
عده و بکتره بکتره بکتره بکتره بکتره بکتره

ایدرا افغ

هکتره افغ

۱۸/۷

Vefat

Diyarbakire azimet etmekde
iken mevcut olan sekde-i
ünf hastalığından vefat
ettiğinden aynı diniyesini
icrası ile defn edilmesi
için davet olunarak mütevefanın
Nezdine Vardığından tabib
tarafından muayenesi
olunup sekde-i Kalb hastalığından vefat ettiği
ifade edilmek ~~le~~ tarafından
dahi ~~+~~ usul ve adabla
dinimize muafık ~~+~~ züratte
merasim ve ayine-i Mahsul
ile defn edilerek taktis
olundığına müsr işby
Varakayı Urfa Kili'sas'ının
rahibasından olarak

İta ve Takdim eylemiş

7 Temmuz 331

Urfa Ermeni Kilisesi
rahiblerinden

Kürkçü Vanisoğlu
Papaz Hayrabek
eldazı

Baladaki Mühür Urfa
Ermeni Kilisesi rahiblerinden
Vanisoğlu Hayrabek'in
Mühürü zatisi olduğu
tasdik olunur.

8 Temmuz 331

Mühür

Vefat

Diyanetkine azimet etmekde
iken mevcut olan sekte-i
ünf hastalığından vefat
ettiğinden aynı diniyesini
icrası ile defn edilmesi
için davet olunarak mütevefanın
Nezdine Vardığından tabib
tarafından muayenesi
olunup sekde-i Kalb hastalığından vefat ettiği
ifade edilmek ~~le~~ tarafından
dahi ~~ve~~ usul ve adabla
diniimize muafık surette
merasim ve ayine-i Mahsusla
ile defn edilerek taktis
olunduguna müsin işby
Varakay Urfa Kilisesinin
rahibasından olarak

ARMENIAN CATHOLIC COMMUNITY

NEW YORK

REV. G. GUERGUEMIAN
Pastor

Telephone:
Area Code 212 924-2116

one of the members
of the church
in Urfa.

Kurki, Wazir
Hayrat

(Seal)

U sul ve adette dimim
ayime-i Mahsus a ille
def n edilecek takde
aldugun fete Seyir
U bn Varakayi Urfa
Kilisese rahbasindan
olarak.

Death Certificate

deli

I was invited to celebrate requiem
prayers for the repose of the
soul of K Z, who died
on his way to Diarbakir because
of heart attack,

When I ~~was~~ saw him dead
I was told that a medical
Dr had examined him and
established that his death
was ~~the~~ motivated by an
heart attack.

Hereby I ~~being~~ as the
church Priest in Urfa, I delivered
the present certificate, attesting
that I performed the religious
ceremonies for the burial
and ~~on~~ gave him the
sacrament of unction.

on atteste que

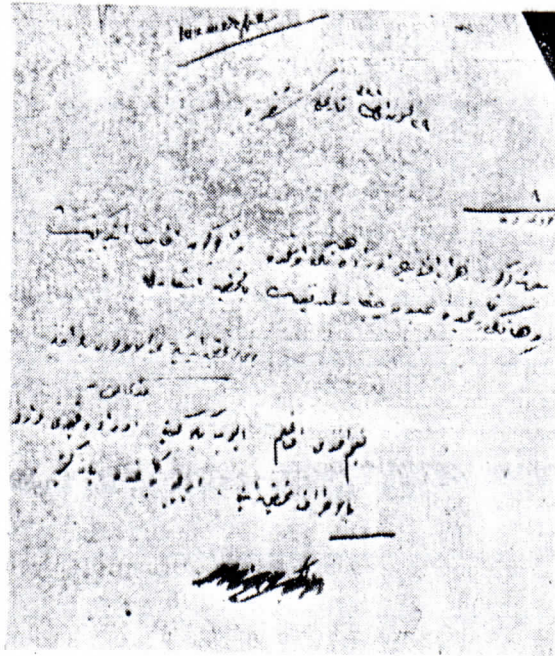
Le cachet ci-haut est le sceau personnel d'un des prêtres ^{célibataires} de l'Eglise Arménienne d'ourfa Wanis oglou Hayrabéd.

Le Président de la Municipalité
Noury Mouslim

(1) Dans le texte tout trahit que c'est un document fabriqué à bout de champs. Le prêtre a été certainement forcé à signer et y mettre le cachet personnel, qui n'est celui de l'église. Pour un défunt laïc on ne fait pas des vunctions. on ne sait pas si le signataire est un prêtre célibataire ou marié - Il y a ~~les deux~~ dans le texte, on voit deux prêtres, l'un célibataire, et l'autre marié.

(2) Les deux certificats furent délivrés sur la demande de la Vre de H. F.

ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ

Թաղար փաշա Հալեպի կուսակալ Մուս-

W. 2188

فصل ۱۰۰

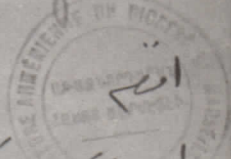
انے
 صاحبانہ کدنگار مہدی کدنگار ویدور ویدور ویدور
 عاقبتہ یا شہ فرقت یوسف۔ یوسفیہ جملہ انگریزوں
 اور فرقت انہی دعا انہیہ انہیہ یوسفیہ درہ
 فریب رائدہ کدنگار انہی یوسفیہ مہیہ انہیہ
 اور انے

$\frac{11}{11} \quad \frac{11}{11}$

2/28

قصه عالمگیر

221

طوب استی که در این کتاب
و عاقبت به دستش برآید و در
ادب و ادب استی که در این کتاب
و عاقبت به دستش برآید و در

کتاب

۱۸ / ۱۱ / ۴۱

قصه عالمگیر

را حیدر نفرت علیہ السلام و سرمد علیہ السلام تاریخ
شعبان ۱۰۷۱ قمری

بعض اسباب ضروریہ دوسریہ بورادہ فاس جائز کدیریدہ مدلیفہ التبی اردو
قومانہ امنیہ امریہ نوویاً کدیریدہ استانیل بیوہ کرکدہ زہواب اخذنیل آتاس
راحدہ برضا نیجیہ وفات ایدیہ خفہ اورفہ تصنیف و خرات منزل قومانہ امنیہ
طرفہ یابیلده تحقیقات مشرکہ اوراقبات ۱۰۰ المصلح ۲۲۱ تا ۲۲ و ۱۶ نومرولہ
تحریراتہ آراء اولوئامہ مذاقہ کمالی خیرج جب منزل قومانہ امنیہ ارسال
ایدیہ صریح نصرت جببہ سہم بیدریکہ تحقیقات فکدہ مذک کدیریدہ و ناید صحت
خرق طرفداریہ دہ مؤتمہ بر فکدہ تینی و تریبی .

طبعه کرمه شفاً سویدمه ایام : ایدم میراد ایدم قول ایدم
نورانی شرفی یاسانت یاسه در : اوراده ایدم : آملک
ایمیز : عبداللہ ندوی بہ افیاء
مصطفیٰ عبدالحالہ

محرّم در
برکنده اید صد ریز نیم اصفیاء

۱۱۲
حقیقات منورہ اور اُن کے سوتے یا تھوڑے اور لمبے
ماتوقہ اطلال کے منورہ میں ~~میں~~ ولینا ہی یہ نقشہ ۹
مدیر عمومی معارفی

عبد الله نوری
دوره تدوین ایدلسه . به یاسا ایم کوروشم . تعقیب
اینگیز . مدیرت محققان معارف و فقه
عبد الله نوری

حققت ایدین یغیم ایت

Prostitution was never
free. —

İstanbul Mebuslarından
Krikor Zohrab Ef Diyarbakır'a
azimet ederken Baradan
geçerek rahatsızlığına
mühtela tedavisi zımında
Nazil Bulandere Otele
davet edilip A bilmeayene
esas maraz-ı uzvi Kalbî
Sekte düşer ve hânkak-ı
Sadr Nöbetine düşer olduğu
anlaşılmış ve lazımlı
tedavi icra edilmiştir.

Badeher esnayı rahda vefat
eylediği verilen haber
üzerine Urfa'ya bir saat
mesafesinde bulunan mahale
azimet edilip K. Z. 94 öldüğü
görülür, muayene edildikten
esasen mühtela olduğu
maraz-ı uzvi Kalbî den (onu)

for a check up ~~at~~ to check up
I was called to the Hotel ~~where~~ K. Z. 94
Dep. for Couple on his way to
Diyarbakır being sick

I examined and found ^{that} she was
suffering of heart condition
and asthmatic crisis, I gave
him necessary treatment.

Later on I was called to certify
his death. I went in a locality
one hour distant from
Urfa & I saw that K Z 2
After examination I concluded
that he died ~~because of~~ heart
attacks to which he was a
subject. I ^{to} ~~give~~ ^{and deliver} the present
report certifying the fact
confirmed by medical examination.

Medical Dr of the Municipality of Urfa
Tahsin
July 2, 1915

ARMENIAN CATHOLIC COMMUNITY
NEW YORK

REV. G. GUERCIERIAN
Pastor

Telephone:
Area Code 212 924-2116

~~Nefat eylediği~~
~~Kalbden sekte olduğunu~~
~~ve karnak - Füt(ceten~~
nefat sektesi kalbden
nefat eylediğini Tıbben
tehakkuk eylediğini müşir
rapor takdim kılınan,

7 Temmuz 331

Urfa Belediye Tabibi,
(Tahsin,)

Urfa (Livas) / Bahri
Belediye Tabibi

(Urfa district
Municipality) Bahri

Füt(ceten sektesi kalbden nefat
eylediği Tıbben tehakkuk
eylediğini müşir rapor
takdim kılınan.

"Quelques-uns des hommes les plus
 importants de l'époque, comme
 André Broussard, ont été
 pour lui des amis. C'est
 ainsi qu'il a pu faire
 connaître, par son œuvre
 d'investigation, les
 conditions de la vie
 sociale, les
 problèmes
 de la
 France
 de 1915, et
 de la

հաւաքածոյն դուրս թողած է կարեւոր ^{փաստ} փաստաթուղթերէն անոնք որոնք ուղ—
ղակի ցոյց կու տան Գերմանիոյ մեղսակցութիւնը Հայկական Զարդերուն: Անշուշտ
Լեքսիուսի հայեանասիրութիւնը իրեն թոյլ պիտի չտար հրապարակ հանել գերման
կառավարութիւնը ներկայացնող ^{գերման} գերման դեսպանի մէջ գաղտնի տեղեկագիրները,
որոնց մէջ, Թուրքիոյ Համաթուրանական եւ Համիսլամական քաղաքականութիւնը
փայփայելու համար, Վանկենհայմ Էնվերի եւ Դալէադի կ'առաջարկէ, Թուրքիոյ
ընդհանուր պատերազմի մուտքի պայմաններէն մին՝ Հայերու տարագրութիւնը եւ
բնաջնջումը: 1914 Սեպտեմբեր 8 թուակիր հեռագիրով Գերման Սպայակոյտի կը
պահանջէ Թուրքիոյ զինակցութիւնը: Իսկ Պոլսոյ Գերման դեսպան Վանկենհայմ
գաղտնի ժողովի մէջ կ'ըսէ Էնվերի. "Կովկասը ձեզի տալով, ձեր առջեւ Թուրանի
ձամբան բանալ կ'ուզենք, ԹՈՒՐԲԻՈՅ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՐԳԵԼՔ ՏԱՐՐԵՐԸ ՊԻՏԻ
Փ Ճ Ա Յ Ն Է Ք եւ Պարսկաստանն ալ պիտի գրաւէք:" Իսկ Էնվեր, երիտասարդ
Թուրքերու Կոմիտէի եւ նախարարներու/գաղտնի/ մէջ և կը խփ/ յայտարարէ.
"...Գերմանիոյ առաջարկները, որպէս մի մեծ բարիք, որպէս մի անակընկալ
երախտիք ընդունելու պարտաւոր ենք, մեր ազգային շահը այդ կը պահանջէ: "
Տես գաղտնի տեսակցութիւն Էնվերի եւ Վանկենհայմի, էջ ԲԲ/ 24, Մեւլան Զատէ
Րիֆադ, Օսմանեան Յեղափոխութիւնը եւ մուրթ Ծալքերը: ^{հո Լ Խ հոս դեր:}

Չենք ուզեր մեղադրել Լեքսիուսի, ^{Քամար-Պաշ} ոչ ալ ստորագնահատել իր գործին
արժէքը. սակայն ճշմարտութիւնը աւելի ^{ստորագրող} կը սիրենք քան հայասէր ^{Քամար-Պաշ} Լեքսիուսը:
տրուած

Տոքթ. Վոլֆ, գերման պետական պաշտօնեայ, որու պաշտօն ^{Քամար-Պաշ} խնդիրք էր
հրատարակել ՃԵՐՄԱԿ ԳԻՐՔ ՄԸ, անշուշտ Գերմանիան ձերմկցնելու դիտաւորու—
թեամբ, սիրայօժար հրաժարեցաւ գործը յանձնելով Լեքսիուսի:

"Տոքթ. Վոլֆ ինծի հասկցուց, կ'ըսէ Լեքսիուս, թէ ինք կը հրաժարէր
ձերմակ Գիրքը հրատարակելէ, եթէ ԵՍ ՅԱՆՁՆ ԱՌՆՈՒՄ ՊԱՐՁԵԼ, հիմնուելով փաս—
տաթուղթերու վրայ, ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ ԴԻՐՔԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ": (Տես Գեր—
մանիա եւ Հայաստան, նախաբան... ^{Քամար-Պաշ} -)

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՓՈՐՁ

ԶՕՀՐԱՊԻ ԵՒ ՎԱՐՊԳԷՍԻ ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՐԱԳԱՆԵՐՈՒՆ:

Դեռ կանոնի է պատմագետին համար յաւակնիլ ստոյգ եւ կատարեալ պատմութեան ձեռնարկել 1915 ի ջարդերուն ընդհանրապէս եւ յատկապէս Զօհ-
^{ձեռքակալութեան եւ/}
րապի եւ վարդգէսի/սպաննութեան մանաւանդ պարագաներուն: Շատ մը փաստա-
թուղթեր դեռ անմատչելի կը մնան զանազան դիւաններու մէջ:

1915 էն միայն յիսուն տարի վերջ կրնայ բացուիլ վատիկանի ամենա-
ձոխ դիւանը: Փակ է նաեւ Վիեննայի կայսերական դիւանի հայկական Զարդերու
վերաբերեալ փաստաթուղթերու առատ մթերքը, թէեւ Հ.Վ. Ինկիլիզեան կրցած է
է հաւաքել ինչ որ կը վերաբերի Հայերու, բայց ոչ ջարդերու:

Պերլինի դիւանէն շատ փոքր մաս մը միայն հրատարակեց Լեքսիոնս,
մնացեալ կարեւորագոյն փաստաթուղթերու դէզը 1945 ի դաշնակից զրաւումէն
յետոյ զնաց ձոխացնելու Լոնտոնի եւ Վաշինկտոնի ալլապէս ձոխ դիւանները:
Լորտ Պրայսի հրատարակած Կապոյտ Գրքին մեծագոյն մասը հեռու է պաշտօնական
եւ դիւանական փոփոխութեան համարուելէ:

Կորսուած կարելի է նկատել Անտոնեանի կողմէ թրքական աղբիւրէ հա-
^{պաշտօնագրերու/}
ւաքուած եւ հրատարակուած կցկտուր փոփոխութիւնները, որոնց
վաւերականութիւնը դեռ վերջնականապէս չէ հաստատուած: Թրքական ծանօթ
պաշտօնագրերու մէջ Զօհրապի եւ վարդգէսի մասին ոչ մէկ խօսք: Հոս աւելցնել.

Ամերիկեցի Տոքթ. Տատ, մերձաւոր Արեւելքի Օգնութեան անդամ,
Պատուելի Եփրեմ ձըռնագեան կամ Էմրէմ ձըռնագ, Ուրմայի պատերազմական
Ատեանի թարգման քարտուղար, եւ Սարգիս Հայկազնեան, Հիւլիսի/մէջ/ տեղական
քննութիւններ կատարելէ վերջ, Հալեպի մէջ պատրաստեցին տեղեկագիր մը, որմէ
կարեւորագոյն մաս մը նուիրուած է Զօհրապի եւ վարդգէսի սպաննութեան պա-
րագաներուն: Տոքթ. Տատ այս տեղեկագիրը հաղորդած է Վաշինկտոնի դիւանին:

Իսկ Լեքսիոնս իր հայրենիքը չդատապարտելու համար՝ իր ընդարձակ

/// Սահակ Կաթողիկոսի "Կիլիկեան Կսկիծներ" ը ամբողջական չէ եւ նպա-
տակ ունի ծածկելու նոյն Հայրապետին գործած մեծ սխալները Զէյթունի յանձ-
նումին մէջ: Իսկ Զաւէն Պատրիարքի "Յուշեր" ու վաւերութեան արդէն հրա-
տարակուած էին Ս. Ակունիի կողմէ:

հաւաքածոյէն ղուրս թողած է կարեւոր փաստաթուղթերէն անոնք որոնք ուղղակի ցոյց կու տան Գերմանիոյ մեղսակցութիւնը Հայկական Ճարդերուն: Անշուշտ Լեքսիուսի հայեցնասիրութիւնը իրեն թոյլ պիտի չտար հրապարակ հանել գերման կառավարութիւնը ներկայացնող գերման ղեսպանի մը զաղտնի տեղեկագիրները, որոնց մէջ, Թուրքիոյ Համաթուրանական եւ Համիսլամական քաղաքականութիւնը փայփայելու համար, վանկենհայմ էնվերի եւ Դալէադի կ'առաջարկէ, Թուրքիոյ ընդհանուր պատերազմի մուտքի պայմաններէն մին՝ Հայերու տարագրութիւնը եւ քնաշնչումը: 1914 Սեպտեմբեր 8 թուակիր հեռագիրով Գերման Սպայակոյտը կը պահանջէ Թուրքիոյ զինակցութիւնը: Իսկ Պոլսոյ Գերման ղեսպան վանկենհայմ զաղտնի ժողովի մէջ կ'ըսէ էնվերի. "Կովկասը ձեզի տալով, ձեր առջեւ Թուրանի ձամբան բանալ կ'ուզենք, Թուրքիոյ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՐԳԵԼՔ ՏԱՐՐԵՐԸ ՊԻՏԻ Փ Ճ Ա Ց Ն Է Ա եւ Պարսկաստանն ալ պիտի գրաւէք:" Իսկ էնվեր, Երիտասարդ Թուրքերու Կոմիտէի եւ Նախարարներու/Ժողովին մէջ քիչ/ յայտարարէ. "....Գերմանիոյ առաջարկները, որպէս մի մեծ բարիք, որպէս մի անակրնկալ երախտիք ընդունելու պարտաւոր ենք, մեր ազգային շահը այդ կը պահանջէ: " Տես զաղտնի տեսակցութիւն էնվերի եւ վանկենհայմի, էջ ԲԲ/ 24, Մեւլան Ջատէ Բիշարը, Օսմանեան Յեղափոխութիւնը եւ մուշ Ծալքերը:

Ձենք ուզեր մեղադրել Լեքսիուսը, ոչ ալ ստորագնահատել իր գործին արժէքը. սակայն ձշմարտութիւնը աւելի կը սիրենք քան հայասէր Լեքսիուսը:

Տոքթ. Վոլֆ, գերման պետական պաշտօնեայ, որու պաշտօն տրուած հրատարակել ՃԵՐՄԱԿ ԳԻՐՔ ՄԸ, անշուշտ Գերմանիան ձերմկցնելու ղիտաւորու թեամբ, սիրալոթար հրաժարեցաւ գործը յանձնելով Լեքսիուսի:

" Տոքթ. Վոլֆ ինծի հասկցուց, կ'ըսէ Լեքսիուս, թէ ինք կը հրաժարէր ձերմակ Գիրքը հրատարակելէ, եթէ ԵՍ ՅԱՆՁՆ ԱՌՆՈՒՄ ՊԱՐՁԵԼ, հիմնուելով փաստաթուղթերու վրայ, ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ ԳԻՐՔԸ ՀԱՅ ԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ ՆԿԱՏՄԱՐ" : Տես Գերմանիա եւ Հայաստան, Նախաբան....

Վոլֆ Կիրով ընդունեցաւ Լեքսիուսի պարտադրած երեք պայմանները.
ա. Արտաքին Գործերու Նախարարութեան Բ Ո Ւ Ր ՓԱՍՏԱԹՈՒԴԹԵՐԸ
առանց ոեւէ բացառութեան ըրունեցան Լեքսիուսի տրամադրութեան.

բ. Հրատարակելի փաստաթուղթերու ընտրութիւնը կախում ունեցաւ
ՄԻԱՅՆ Լեքսիուսի ազատ կամքէն եւ դատողութենէն.

գ. ԱՆՊԱՇՏՕՆ Լեքսիուս ԱՌԱՆՁԻՆ եղաւ Հրատարակիչն ու ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՆ,
փոխանակ Գերման Պետութիւնը ՊԱՇՏՕՆԱՊԷՍ ներկայացնող Վոլֆին: Տես Գերմա-
նիա եւ Հայաստան, Յառաջաբան, Թարգմանութիւն, ձեռագիր:

Ոչ թէ միայն Հրատարակութիւնը անհատական հատոր մը եղաւ այլ նաեւ
Գերման Պետութեան բարոյական անձը՝ իբր նորագոյն Պիղատոս՝ իր ձեռքը
լուաց: "

Հաւաքածոյէն դժբախտաբար դուրս մնացին շատ կարեւոր փաստաթուղթեր:
Լեքսիուս ինքն ալ կը խոստովանի այս իրողութիւնը: "

"Հոս լոյս ընծայուած փաստաթուղթերու ընտրութեան պատասխանատու-
թիւնը, ինչպէս նաեւ Հայկական Հարցի Հանդէպ Գերման Կառավարութեան վերա-
բերումին՝ անոնց ցուցադրած պատկերին հաւատարմութիւնը բոլորովին իմ
վրաս կը ծանրանան: " Տես Նոյն, Յառաջաբան:

Ենի Բէօյի ժողովին մէջ, Շէօնպերկ, Գերմանիոյ ներկայացուցիչը,
ամէն կերպով կ'ընդգիմանար Հայ վեց զաւառներու մէջ ներմուծուելիք բարե-
նորոգումներուն՝ առարկելով գլխաւորաբար թէ " այստիսի ինքնօրինութիւն
մը պիտի յանգէր Օսմանեան Կայսրութենէն Հայաստանի կատարեալ բաժանումին":
Տես Ռուս Նարնշագոյն Գիրք էջ 207 եւ Մանտելշտամ, էջ 228,

Առ այժմ այսքան փաստաթուղթերու մասին՝ ընդարձակագոյնը վերա-
պահելով ուրիշ առիթի:

L'assassinat de K. Z. et ~~le~~ Sépulchre de Constantinople
raconté à l'historien turc Ahmed Refik par Ahmed
le Circassien l'assassin ^{lui-même} ~~même de K. Z.~~

(voir journal IKDAM, N° 7857 et 7860 du 25 et
du 29 Dec. 1918 -)

Un soir un télégramme de Djénal Pacha parvint à
Esquichéhir. Et par ce télégramme il donnait l'ordre
d'arrêter Ahmed le Circassien à la descente du train.
Chose bien étonnante ! Pour cette arrestation il fallait une
raison grave. En effet, il était évident que Djénal
Pacha protégeait les Arm., il y conservait le pauvre
peuple (arm.) qui ~~se trouvait~~ venait dans sa circons-
cription. Toutefois l'arrestation d'A Ahmed le Circassien
devait avoir en tous les cas ~~pour~~ une raison impor-
tante. Ahmed le Circassien était le pupille du Gouverne-
ment de l'Union (jeune-turc). ~~En l'honneur de Djavid~~
~~Bey~~ Pourquoi arrêtait-on maintenant le héros de
l'Union qui avait tué Zeki Bey en l'honneur de
Djavid Bey ?

~~On le sait~~ on a appris enfin la raison : Avec ses
~~camarades Nazem et Khalil~~, après avoir ^{fait} commis
des ^{nombreuses} ~~crimes~~ ^{victimes} parmi les Arméniens, et Ahmed le Circassien
était entré dans la Circonscription de Djénal Pacha
en compagnie de ses camarades Nazem et Khalil,
et voyant il s'était étonné en y voyant de nombreux
Arméniens. Il l'avait salué militairement Djénal Pacha
lui disant :

« Donnez-nous ~~un bon~~ l'ordre, de l'organiser
de former une organisation pour exterminer également

Ces Am.

Djémal Pacha n'a pas consenti.

C'est alors que Zohrab, député de Comle, et Vartguén avec leurs compagnons ~~tenaient~~ ~~étaient~~ eniles de Comle ~~étaient~~ venaient d'arriver à Alep. S'en présente à Djémal Pacha l'homme d'une intelligence vive, d'un esprit propre, d'une âme sensible, Zohrab, qui avait sacrifié à ses passions le bonheur de ~~sa~~ nation. Les larmes aux yeux il lui a fait comprendre qu'ils avaient traduit devant la Cour martiale de Diarbékir, et a versé tant de larmes amères que Djémal Pacha lui-même ~~a~~ compatissant, avait promis de les conserver. Et à cet effet il a fait un télégramme à Comle à Talaat, Ministre de l'Intérieur, ~~lui disant~~ le priant de laisser cacher Zohrab et ses compagnons jusqu'à la fin ~~classification~~ que cette affaire soit classée, pour les faire laisser libres lorsque la situation serait calmée. Talaat ~~n'y a pas~~ ne l'a pas voulu, et a insisté de les envoyer à Diarbékir, voyant qu'il n'a pas ^{pu} ~~atteindre~~ ~~le but désiré~~ ^{réaliser son désir}. Djémal Pacha a laissé le télégramme qu'il venait de recevoir de Talaat, et ~~de~~ a dit: « Vous le montrerez ceci ~~le~~ ce télégramme à Zohrab après mon départ » et il était parti.

Zohrab et ^{ses} compagnons, ~~tous~~ attristés et chagrinés, sont partis en voiture (cheval) pour Diarbékir. Enfin en cours de route ils ont rencontré la bande d'Ahmed le Circassien, et Ahmed le Circassien a enterriné ~~ces~~ l'un après l'autre ces intellectuels. A peine qu'il eût appris la nouvelle, il s'en mis en colère. Il a ordonné ~~l'arrestation~~ d'arrêter Ahmed le Circassien. voici la l'histoire.

À l'arrivée du train qui amenait Ahmed le Circassien, on avait pris des mesures de surveillance partout. Ahmed avait déjà été arrêté à Afionu Karahissar et venait à Eskişehir sous escorte. Un homme est descendu du train, haut de taille, portant un béret, ^{portant une} avec les uniformes dont ils font usages les gouverneurs de l'Union (jeune-turc) lorsqu'ils voyagent, ayant de longues moustaches dressées, physiquement maigre. Après lui venait un autre portant un pantalon en velour, bon visage brun, taille moyenne. Celui qui ~~avait une longue taille~~ ^{était} haut de taille était Ahmed le Circassien, l'autre c'était Khalil, son aide de camp. Ils étaient les chefs des bandits envoyés par l'Organisation Spéciale. Lorsque la bande de Souleï Bey se rendait à Ardahan, Khalil allait à Artvin et avait dispersé les Arméniens qui étaient heureux d'habiter dans cette jolie ville. J'avais appris cette acte tragique lorsque je me trouvais à Oulou Kechla.

Ahmed le Circassien était un document important pour les massacres des Arméniens. J'ai voulu entendre de l'auteur lui-même les détails de l'événement tragique. J'ai demandé à Ahmed le Circassien de me raconter ce qu'il avait fait dans les provinces orientales. Il se croisa les jambes portant des bottes, et me dit, en fumant son cigar dont la fumée montait dans l'air:

— Frère honoré, cet état ~~te~~ blesse mon amour-propre. J'ai rendu service à la patrie. Allez voir, j'ai rasé Van et ses environs, qui ressemblent à Kars.

vous ne pouvez aujourd'hui y rencontrer pas un Arm.
j'ai rendu un tel service à ~~mon~~ pa à ma patrie, et les vaut-riens
comme Talat à Compe boivent la bière bien frappée
dans la glace, et méditent ainsi sous surveillance
non, cela blesse mon amour propre.

Mais il avait un camarade, qui Nazem, qui avait
avec son concours tué Zéki bey. J'ai demandé à Ahmed
le Circassien de Nazem.

- N'évoquez pas, frère, me dit-il, est-il a été martyrisé.
Je voulais que Ahmed le Circassien me donne plus de
détails.

- Et bien, Zohrab et compagnons, où sont-ils ?

- Ah! n'avez-vous pas appris, je les ai tués tous.

La fumée de son Cigar montait dans l'air, et il
arrangea ses moustaches avec la main gauche
et continua :

* - Ils avaient quitté Alep. Nous les avons rencontrés
en chemin. J'ai cerné leurs voitures aussitôt. Ils
ont compris qu'ils allaient mourir (comme des chiens)
Vartquekès me dit: " Très bien, Ahmed bey, vous nous
traitez ainsi, que ferez-vous des Arabes ? " Ceux-ci
ne sont pas contents de vous, eux-aussi. Cela ne te
regarde pas, chance ? lui-dis-je, je lui fis sauter
la cervelle avec une balle de Mauser, puis j'ai
pris Zohrab, ~~sous mes~~ je l'ai terrassé sous mes
pieds, je lui écrasai la tête avec une grosse pierre,
je l'ai écrasé jusqu'à ce qu'il en soit mort (comme
un chien).

Procès-verbal

de la onzième réunion du Parlement turc
du 2⁸ Novembre 1916.

Le Président: (Hadji Adil Bey). -

Nous avons un Document officiel Du premier Ministre. Au début de l'année nous avons mené une enquête au sujet de certains de nos collègues. Dans notre assemblée dernière certains députés ~~étaient absents~~ manquaient, dans la présente assemblée il y en a qui ne sont pas présents. Certains bruits circulent à leur sujet. Par conséquent nous avons écrit au Premier ministre et lui avons demandé des renseignements sur ceux de nos collègues qui manquent à la réunion. Je donne lecture de la réponse que nous avons reçue.

A la haute présidence de l'ass Du Conseil ~~Ses~~ Ses Députés, Le présent est la réponse de votre requête officielle N° 52 en date du 2 Novembre 1916.

Au cours de la réunion précédente, parmi les députés qui étaient absents de la séance, Vartkès député d'Erzeroum et Zohrab député de Constantinople, sur la demande de la Cour Martiale de Diarbékir, ^{en cours de route vers Diarbékir} ont été ~~tues~~ tués par les membres de la bande d'Ahmed le Circassien, et Tchérâz effendi, ~~député de Bitlis~~ et les assassins ont été condamnés à la peine de mort par la Cour Martiale de Damas, et Tchérâz effendi, député de Bitlis, ~~étant parti~~ s'étant rendu

en Europe avant la proclamation de la mobilisation générale, n'est pas encore rentré, ~~et Stéphane~~^{ou a} ~~effendi, député d'Argheni~~ et on a appris des sources locales que Stéphane effendi, député d'Argheni, n'est plus vivant, et Vramian effendi, député de Van, a été tué aux environs de Bitlis durant la révolte de Van, ainsi que Papazian effendi, qui s'était joint les bandes pour les diriger, a été tué, et Toumagan effendi, député de Césarée, ~~avant~~ est parti du pays avant la session précédente et depuis il n'en plus retourné dans sa patrie. Le ministère de l'Intérieur nous a appris que ces faits sont ~~est~~ établis.

Le 2 Sifer 1335
ou le 15 octobre 1916

Le Premier Ministre:
Mehmed Said
(Said Halim Pacha)

Le Président - Selon le contenu de cette note Vartkes effendi, député d'Erzeroum, ~~et~~ Zohrab effendi, député de Constantinople, Stéphane effendi, député d'Argheni, ~~et~~ Vramian effendi, député de Van, ainsi que Papazian effendi, également député de Van, ont été tués et ne sont plus en vie. Il est certainement regrettable que nos collègues aient eu une fin pareille.

Said effendi (Député de Harpout). ~~Qu'ils trouvent leur punition~~ Ils ont trouvé la punition qu'ils ~~ont méritée~~ méritaient.

Le Président - En tous les cas cela n'est pas une fin pour un député. Par conséquent nous allons écrire au gouvernement pour que le gouvernement désigne d'autres ^{d'autres} à leur place. Êtes-vous d'accord?
(des voix : d'accord).

ԱՅՏԻՔԻ ՄԿՈՒՄԸ ՔԻՄԱՆԵՐԸ ԿԵԼԷԼԵԱԿԵՆ

ԺճԻ ԹԵՂԻՆԻ ՍԱՆԻ ՍԵՆԵ 332 ԹԵՐԻԽԼԻ ՎԵ 52
ԶՆՈՄ-ՐԱԼԱՆ ՊԵՂԵՐԵՐԻ ԱԼԻԵԼԵՐԻՆԵ ԾԱՎԱԿ ՂԵՐ.

Կէցէն թփթման զարգացումը մեծաւորէ իսկապէս
վեճակ-ը եթէ միշտ օգնէ մեզն-սանդակն երկր-
մեզն-ը զարգացնէ վէ ըստանալու-ը մեզն-ը ջոհապ
էփէնդիկէր Տեառայէիք տիպանց եաքայ էօրփի-սի-նո՛ս
վն-նո- սո-նան թաղիկ ի-կէրիոն Տեառայէիք
թաւ էՆէրիտիկէրի սրաւաւ Չէրիտիկ տիկէրիկ
նէթէս էփաւթ թաւափը-նան Գաթ օն-նաւաթ
Գաթիկէր Եւմ Տիպանց եաքայ էօրփի-սի-նո՛ս
պիկն-նաթիկ- թաւ էՆէրիտիկէրի վէ պիկն
մեզն-ը Չէրալ էփէնդիկ սէփէնդիկէրիկ
Իկնդէնդիկ մո-գաւրիկ էվոնփալ կիտէրիկ
պիտէր էթի-թիկ վէ տիկնի մեզն-ը Արեփան
էփէնդիկէր էկոլմ պէր հայաթ օլմարալ իշաւթ
մեհալիկէրիկ անլալլիկ վէ վան մեզն-ը վաւթան
էփէնդիկ վան իշալման սրաւալաւ պիկն ճէվաթիկ
րէփէր օլմալ, փաթալալ էփէրի օւսիկ մո-նո
նէթէրիկ իկթիկալ վէ անլիկի թաւթ էթիկի
սրաւալ մաթթո-ն ի-նոյիկ, վէ Գալալիկ մեզն-ը
թաւմալիկ էփէնդիկ կէցէն թփթման էվէր թէրի
վաթան էրիկիկ օ վաթթիկան պէրո- մեհէթիկէրիկ
պիտէր էթի-թիկիկ մեհալ-ի էթիկ օլմո-ն էրիկ
մո-իւսպիկէր Տաթիկ Տաթիկէր Գիկալիկ ճէվաթիկէր
իկալալ Գիկալլիկ ուր. էփէրիկ:

2 4565r 1335

15 ԹՅՆԻՔԻ ԿԱՆԻ 1333.

Անարադատ = անհոգի մարդ

(Nagpur branch of Nagpur)

Գործարար Զեկույ 1959

Ե՛ 51

Կատարած ԴՆՈ ախտահար 1974 թվ-ընդ երթով
և Երևանի մեր 3-ի միջանց
երկրակ

- 1) ԴՆՈ ախտահար,
- 2) Կատարած և Երևան
- 3) Տեղիցի Զեկույ Լեհեր,
- 4) Զեկույ Երևան
- 5) Զեկույ, Կատարած Զեկույ
- 6) Կատարած, Կատարած Զեկույ
- 7) Զեկույ Զեկույ.

Ե՛ 53-

Կատարած
Զեկույ Զեկույ Զեկույ

Կատարած Զեկույ Զեկույ Զեկույ
Կատարած Զեկույ Զեկույ

- 1) Զեկույ Զեկույ
- 2) Զեկույ

Կատարած Զեկույ Զեկույ Զեկույ Զեկույ
Կատարած Զեկույ Զեկույ, Զեկույ Զեկույ Զեկույ
Կատարած Զեկույ Զեկույ Զեկույ Զեկույ
Կատարած Զեկույ Զեկույ Զեկույ Զեկույ
Կատարած Զեկույ Զեկույ Զեկույ Զեկույ
Կատարած Զեկույ Զեկույ Զեկույ Զեկույ

Տխարպէ՛ֆիւրէ տղիւնք էրո՛ւնդիւն Բժէն
 Դիվան-ը օղան սէֆմէի Ի-նֆ խաւթաւննննն
 վէֆաթ էթոյիւնդէն անիւնէի յինիւնի Բժրաւ
 Իլէ ռէնէ էրիւնի Ի-ն-ն յաւիթ օղ-նարաթ
 Դի-Մէ-վէֆաննն զէչրիւն վաւրնննն
 Դաւրպ Դաւրաթննն Դաւրննն օղ-ն-ն-ն
 սէֆմէի Գաւր խաւթաւննն վէֆաթ
 էթոյի Իֆաւէ էրիւննն Դաւրաթննն
 օրաթիւ ուսն վէ մաւթնն յինիւնն միւնն
 Դաւրաթնն Բէն-նէ էրիւննն Դաւրաթ
 օղ-ն-ն-ն զէն Դիւն յա- վաւրաթ
 Ի-նֆ Դիւնի Դաւրաթննն օղ-ն-ն-ն
 Դաւրաթ-Դաւրաթ էրիւնն:

Ուրֆա Զրոնի Դիւնի
 Դաւրաթննն

Դ Դիւն-ը 331. Դիւնի օղ-ն օղ-ն-ն
 Դաւրաթ Դաւրաթ
 Դաւրաթ (Դիւն-ն)

Դաւրաթ Դիւնի ուրֆա Զրոնի
 Դիւնի Դաւրաթննն օղ-ն օղ-ն-ն
 Դաւրաթնն Դիւն-ն-ն օղ-ն-ն
 Դաւրաթ օղ-ն-ն-ն:

8 Դիւն-ը 331

Ուրֆա մէլէրիւն ռէնի
 Դիւն-ն մաւրն.

Alex^{Andette} le 7 Mars 1896

Monsieur le Consul

Je me hâte de solliciter de nouveau ^{derechef} votre bienveillance sur des choses anormales et arbitraires, qui se passent à la cour d'Assise d'Alep, au mépris de toute justice, et dont les victimes sont toujours les Arméniens.

Ce n'est un secret pour personne que quatre jours avant les massacres d'Aintab, on avait eu soin d'afficher dans les quartiers des corroyeurs et autres des avis donnant à entendre que les Musulmans étaient invités à massacrer les chrétiens. Et après que ceux-ci étaient ainsi menacés et que ces affiches étaient tombées entre les mains du gouvernement, Samedi, le 4/16 Nov. dernier, jour de scènes affreuses, qui ensanglantèrent la dite ville, l'attaque commença de la place aux marchés. Plus de 300 Chrétiens furent tués, leurs maisons et cadavres brûlés, autant grièvement blessés, tandis que l'officier de police Riza Bey, ^{par un abus inqualifiable et significatif de sa fonction} exhortait les meurtriers en leur criant, « Tuez d'abord, le pillage après ». Perte matérielle en objets de valeur; plus de 100.000 livres Turques.

2/ Il est également notoire que, non seulement on n'avait pas un seul musulman parmi les tués et les blessés, transportés à l'hôpital d'Antab, et les tués qu'on s'est empressé de faire disparaître, mais encore parmi plusieurs comptoirs, maisons, fabriques, incendiés et environ 500 maisons et 1000 boutiques saccagés et pillés, une petite partie au moins n'appartenait pas aux musulmans, chose facile à vérifier par les décombres, ruines et autres vestiges existants encore. Malgré cette évidence, un seul musulman n'a pas été jusqu'ici inquiété comme meurtrier, ou pillard, ou incendiaire, ou au moins comme émeutier.

Le gouvernement non content de l'impunité des coupables, ^{fauteurs} ~~malgré~~ qui par ~~une~~ ^{une} enquête ^{tr}, il avait acquis la certitude que les chrétiens étaient complètement innocents cachés dans leurs maisons et étroitement surveillés par les autorités administratives et militaires, a envoyé du vilayet un juge d'instruction spéciale. Celui-ci s'appuyant sur le faux rapport du dit officier de Police Riza Bey et sur la révélation mensongère des chefs de la horde turque de meurtriers,

3/ pillards, et incendiaires, a dans l'abus de sa fonction, conclu à la culpabilité de 25 notables Arméniens de la ville en leur absence. Ces documents envoyés à la chambre de mise en accusation, du vilayet furent considérés comme légaux et irréprochables et les inculpés furent saisis et amenés à la prison d'Alep comme meurtriers et rebelles au gouvernement impérial. En outre, 45 autres Arméniens de la même catégorie, accusés par de faux témoins et dans les mêmes conditions d'instruction préliminaire se trouvent par ordre de la même chambre de mise en accusation, sont sur le point d'être acheminés sur Alep.

Mais ce qui est moins connu, c'est que la première fournée des innocents arrivés d'Aintab, malgré qu'ils n'étaient pas encore condamnés furent enfermés dans la prison affectée aux criminels condamnés en dernière instance, au lieu d'être mise dans la maison d'arrêt. Les prisonniers, fâchés de l'irrégularité et de l'injustice criante de ce procédé sollicitèrent comme grâce d'être séparés de cette tourbe de malfaiteurs, et d'être transférés à la maison d'arrêt, spécialement désignée pour les prévenus. Quoique

34) cette demande appuyée par la direction des prisons, qui de son côté ajoutait qu'à cause du Ramadan le transfert des gens d'Antab était de toute opportunité, fut approuvée par elle, ne fut pas exécutée qu'en faveur de 5 prisonniers seulement, qui furent retirés et mis dans une cellule de minime dimension, à peine suffisante d'abriter deux personnes. C'est maintenant dans ce trou que ces 5 personnes sont à languir et en voie de perdre leur santé.

Cependant la conduite inconvenable et pourtant assez significative du gouvernement dans toute cette affaire ne nous désespérât pas encore. Nous nourrissons ce faible espoir que la Cour d'Assises serait éblouie par l'éclatante lumière de la vérité et qu'elle serait forcée de relâcher enfin des créatures humaines, dont le seul crime a été de ne pas avoir été compris parmi les égorgés du 16 Nov. 1895.

Mais vain espoir. A la session du 19 Février courant (2 Mars) Kazandjian Kissak effendi était amené pour être entendu et jugé. Un nommé Aloch, fils d'Ali, témoignait à la charge de l'accusé. A la fin de sa déposition et sur l'initiative du président à reconnaître et à montrer l'accusé, il a, tout d'abord désigné, comme l'accusé en question le docteur

5/ Iskender, un autre Arménien d'Aïntab, qui attendait son tour d'être jugé. Mais le président ordonna au témoin de regarder plus attentivement, et cette fois ce fut le tour du défendeur de l'accusé à passer pour l'accusé. Nouvel ordre du président, nouvelle bérue du témoin en désignant l'huissier Abd el-Kader Aga. Cependant le président persistait. Il fait asseoir Kissak ef. auprès du Dr. Iskender et du professeur Rezkalha d'Antioche, ordonnant au témoin de lui désigner Kissak ef. parmi les 3 personnes assises. Aloch, toujours malhabile, indique le professeur Rezkalha. C'était la 4e preuve de la fausseté du témoin, aussi fut-elle accueillie par des éclats de rire de la part de l'auditoire. Or, la loi ordonne que tout faux témoin soit appréhendé, rigoureusement puni, mais le procureur général a omis l'exécution de cette partie de son ministère. Tout commentaire est inutile au sujet de l'existence du président de la cour d'assises et de la nonchalance ^{l'insistance} du procureur général.

Tarek fait deux jours après, le président demandait, en désignant l'accusé, heylékian demandait à un enfant de 13 ans, présenté comme témoin à charge. Si c'était la heylékian Toros aga d'Aïntab. Celui-ci objecte avec raison que comme il était seul sur le banc des accusés, il est hors de doute que l'enfant ne désignerait que lui. Mais cette objection judiciaire ne fut pas prise en con-

nidération, et quand le président réitéra sa question, l'enfant-témoin répondit affirmativement.

J'ai appris aussi que les accusés, au moment de leur passage de la prison au tribunal, sont désignés et nommés par la partie intéressée, aux témoins improvisés qui sont appelés à déposer contre eux! Le Président du Tribunal est au fait de cette petite précaution, mais il ferme les yeux.

De ce qui précède il ressort clairement que la nation arménienne est mise hors la loi et ne doit pas, dans aucun cas, bénéficier de la justice ottomane. Mais comme je suis sûr que toutes les puissances ne pensent pas de même, je viens vous supplier, Monsieur le Consul, de vouloir bien faire tout ce qui est humainement possible pour sauvegarder l'existence et les intérêts de ces pauvres innocents (ouailles).

J'ai l'honneur de vous présenter, M. le Consul, les expressions de mon éternelle reconnaissance et l'assurance de ma considération la plus distinguée.

Aux Consuls
Anglais,
de France,
d'Italie,
d'Allemagne,
d'Autriche-Hongrie
d'Amérique

Redigé par
Arédis Balian,
pour l'Evêque Arm.
d'Alex.

[wte hte] (nephthys) ymhp

համայնական խառնուրդի, հարկում տարած
հարստության հանդիս և շահագործող անհատների
հետևանքով բազմաթիվ ծախսեր:

Իմ անհատական կողմից հարկ

7/7/15 և 2 և անհատական, իմ կողմից, իմ անհատական:

անհատական
անհատական

և հարկառույց անհատական, որոնցից էլ հարկառույց հարկ
զ. 2. անհատական, որ ^{հարկ} հարկառույց էլ անհատական
անհատական, անհատական անհատական էլ:

2 և անհատական. անհատական և անհատական էլ անհատական,

և անհատական անհատական և անհատական:

~~անհատական անհատական և անհատական~~ անհատական անհատական
անհատական անհատական: անհատական անհատական և անհատական էլ:

անհատական և անհատական էլ անհատական և անհատական էլ

և անհատական և անհատական էլ (անհատական):

հարկառույց էլ անհատական և անհատական և անհատական
անհատական և անհատական էլ անհատական:

անհատական և անհատական և անհատական և անհատական

անհատական և անհատական ^{անհատական} անհատական և անհատական:

7/7/1915.

անհատական անհատական և անհատական

անհատական

անհատական

և անհատական և անհատական և անհատական և անհատական
անհատական և անհատական (անհատական)

15

որ որտ արագաց^{ալ}~~ալ~~ ~~թերման~~ ~~է~~ ~~աւան~~
արտի զարմոյի ժամն է:

«Եւ ժամանակ Գալի, քիչ քիչ Եւ Բժիշկ Եւ
յոյն զբաւ Եւ Եւրոպայ Եւ որ մե արտ
արագացի ժամն է:

Եւ ալ, Եւրոպայ Եւրոպայ Գալի, արտ արագաց
Գալի ար Եւրոպայ Եւրոպայ ար Եւրոպայ (Գալի)
Եւ Եւրոպայ Եւրոպայ Եւրոպայ Եւրոպայ
Եւրոպայ արագացի:

7/7/1915
Եւրոպայ Եւրոպայ Գալի
Եւրոպայ Եւրոպայ
Եւրոպայ Եւրոպայ:

Եւ Եւրոպայ ար Եւրոպայ Եւրոպայ Եւրոպայ
Եւրոպայ Եւրոպայ Եւրոպայ Եւրոպայ արտ
Եւրոպայ Եւրոպայ Եւրոպայ:

Եւրոպայ Եւրոպայ Եւրոպայ
Եւրոպայ Եւրոպայ:

Եւրոպայ
Եւրոպայ Եւրոպայ
Եւրոպայ Եւրոպայ 2 Եւրոպայ 1916.

Եւրոպայ — (Եւրոպայ Եւրոպայ). Եւրոպայ Եւրոպայ
Եւրոպայ Եւրոպայ Եւրոպայ: Եւրոպայ Եւրոպայ

Իսկ դասաւորողը, քիչ անդին, դարձեալ բացայայտ կերպով կը կրկնէ. "Ա. Անտոնեան կ'ենթադրէ, Զօհրապ եւ Վարդգէս ՔՍԱՆ ՕՐ մնացին Հալէպ, մեկնեցան Յուլիս 23 ին կամ 25 ին:" Կարդալ նոր տոմարի համաձայն: Թերթօն թիւ 15:

Ա. Անտոնեան Զ'ԵՆԹԱԴՐԵՐ. բացայայտօրէն կը հաստատէ թէ Զօհրապ եւ Վարդգէս Հալէպ մնացին ՔՍԱՆ ՀԻՆԳ ՕՐ "25 օր մնացին Հալէպ" Թերթօն թիւ 11, ոչ թէ ՔՍԱՆ ՕՐ, ինչպէս կ'ըսէ դասաւորողը: Թէեւ ձիշդ է որ քսան օր մնացին Հալէպ: Ա. Անտոնեան կը գործէ ժամանակագրական սխալ մը՝ հիւանդ եւ տկար ըլլալուն համար: Դասաւորողը նոյն սխալը ձշդել փորձելով, ուրիշ սխալ մը կը գործէ՝ ուսումնասիրելու ժամանակ չունենալուն համար:

Արդարեւ, ըստ Ա. Անտոնեանի Զօհրապ եւ Վարդգէս Հալէպ մնացած պիտի ըլլան ՔՍԱՆ ՀԻՆԳ ՕՐ եւ Հալէպէն մեկնած պիտի ըլլան Յուլիս 24 ին, քանի որ ըստ իրեն Հալէպ հասած են Յունիս 29 ին: Եւ դասաւորողի համաձայն, Զօհրապ եւ Վարդգէս Հալէպ մնացին միայն ՔՍԱՆ ՕՐ եւ Հալէպէն մեկնեցան Յուլիս 23 ին կամ 25 ին այսինքն՝ 25 նուազ 20 հաւասար ՀԻՆԳ ՕՐ տարբերութեամբ:

24 Յուլիս նուազ 23 Յուլիս հաւասար մէկ Օր առաջ տարբերութեամբ:

24 Յուլիս նուազ 25 Յուլիս հաւասար մէկ Օր յետոյ տարբերութեամբ:

Ո՞ր մէկը ձիշդ:

Ո՞չ մին, ոչ միւսը:

Անշուշտ Ա. Անտոնեան պիտի անդրադառնար այս ժամանակագրական հակասութիւններուն եթէ առողջ ըլլար, կարենա՞ց ամփոփել իր մէկտեղած արժէքաւոր բայց դեռ պակասաւոր աղբիւրները, եւ խմբագրէր պատմութիւնը առանց վէպի:

Յայտնի է որ Ա. Անտոնեանի խիստ թղթածրարին եւ զայն դասաւորողին անծանօթ մնացած են ուրիշ ստուգագոյն աղբիւրներ, որոնք կրնան բաւական լոյս սփռել այս ժամանակագրական շփոթ ու պղտորած հարցին վրայ: Սիսէ Աթոռէն աքսորուած Սահակ Կաթողիկոս կը գտնուէր Հալէպ, երբ հոն հասան Զօհրապ եւ Վարդգէս; որոնց հետ տեսակցութիւններ ալ ունեցաւ: Արդ, Սահակ Կաթողիկոս կը վկայէ թէ Զօհրապ եւ Վարդգէս Հալէպ հասան Յունիս 12 ին կամ նոր տոմարով Յունիս 25 ին: Հոս, Սահակ Կաթողիկոսի 4980/93 թուաբնագրով, 1915 Յուլիս 6/19

Զօհրապի եւ Վարդգէսի սպանութեան օրը գրուած եւ Հալէպէն Պոլիս Զաւէն Պատրիարքի ուղղուած նամակէն մաս մը առաջ կը բերենք ժամանակագրական կարեւորութեան համար:

".....Յունիս 8 ին նոր տոմարով Յունիս 21 ին գիշերուայ ժամը 4 ին Տօք. Տաղաւարեան իր հինգ ընկերներով հասան լրացներէ Հալէպ. ուղղակի փօլիս տարիէսին կը տարուին յարաբերութենէ զրկուած. երկրորդ օրը Յունիս 9 այսիքն Յունիս քսան երկու լուր դրկած էին դրամի պէտքութեան համար: Երեսուն ոսկի դրկեցինք: Երեկոյեան **Դէմ** փօլիսի ընկերակցութեամբ Առաջնորդարան եկան: Տօքթօրը լացաւ ու լացուց, բայց ամենէն կորովին տեսանք Ակնունիին հետ, միւսները թղթի եւ գրչի զինուորները յուսաբեկ եւ ընկձեալ էին: Ճամբու դրուեցան դէպի **Սպանդանոց**, Տիար **Վէթիր**. իրենք կը կարծեն թէ պարզ աքսոր կ'երթան, բայց կառավարութենէն լսուեցաւ թէ "ուզուած" են" Պատերազմական Ատեանի առջեւ դատուելու համար:

" Յունիս 11 ին Յունիս 24 ին ձէմալ փաշան եկաւ, ամբողջ քաջաքին հետ մենք ալ դիմաւորելու գացինք, հոն ոտքի վրայ փոխադարձ բարեւելէ ետքը, ուրիշներուն պէս օթէլ գացինք եւ գալուստը շնորհաւորեցինք:

՝ Աւելցուր. "ՅՈՒՆԻՍ" "Տասներկուքին նոր տոմարի համաձայն Յունիս 25 ին Զօհրապ եւ Վարդգէս էֆ.ները Ատանայէն Հալէպ հասան եւ փօլիսի մը ընկերակցութեամբ Օթէլ մը դրուեցան, յաջորդ օրը աւելի յարմար Օթէլ մը փոխադրուեցան՝ դուրս ելնել, տեսնել եւ տեսնուելու ^{ապտօնութեամբ} ^{ապտօնութեամբ}, բայց/Զօհրապ ղ մինչեւ վերջը առ ի զգուշութիւն չուզեց օգտուիլ այս առիթէն: Հիւանդութեան պատճառաւ աշխատուեցաւ տանն եւ հինգ օր յետաձգել ճամբորդութիւնը եւ յաջողուեցաւ: ձէմալ փաշային եւ նախորդ Կուսակալ ձէլալ պէյին հետ տեսնուեցան. առաջինը խոստացաւ աշխատիլ Հալէպ թողլու համար, բայց իբրեւ թէ չէ յաջողալ:

"միջոյն երկու անգամ տեսնուեցանք, առաջին անգամ պարտէզի մը մէջ պատահաբար եւ երկրորդ անգամ Առաջնորդարանին մէջ.....:

".....Յունիս 3 ին նոր տոմարով Յունիս 16 ին մեկնեցան Զօհրապ եւ Վարդգէս. Աստուած հետերնին ըլլայ, ողջամբ երթան, եւ ողջամբ վերադառնան:"

".....Ետ դառնանք. Յունիս 13 ին 26 ին ձէմալ փաշային գացինք....."

Կիլիկեան Կսկիծներ, էջ 189, 190, 191:

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

ԶՕՀՐԱՊԻ ԵՒ ՎԱՐՂԳԵՍԻ ԶԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ.

Առանց ստոյգ ժամանակագրութեան ձշմարիտ պատմութիւն գրել անկարելի է:
Արամ Անտոնեանի թէ՛ խմբագրած թէ՛ հաւաքած նիւթերուն մէջ դժբախտաբար ժամա-
նակագրութիւնը մերթ Բոլորովին անտեսուած է, երբեմն անորոշ եւ շփոթ է,
իսկ յսձախ քիչ հակասական սխալներով լի է:

Ա.Անտոնեանի թղթածրարին դասաւորողը կ'ըսէ. " Անտոնեան ՊԶՏԻԿ ԹՈՒՂԹԻ
մը վրայ ՆՇԱՆԱԿԱՄ է ՀԻՆ ՏՈՄԱՐՈՎ ԹՈՒԱԿԱՆՆԵՐ " Զօհրապ եւ Վարդգէս Պոլսէն
մինչեւ իրենց սպանդի վայրը": (Տես Յուսաբեթ, Թերթօն 25 Սեպտ. մինչեւ 23
Հոկտ. 1954, թիւ 9:)

Այս կարեւոր թղթիկը չհրատարակուեցաւ: Անծանօթ է պատճառը: Թերեւս հա-
կասութիւններ պարունակելուն համար:

Ա.Անտոնեան կ'ըսէ. թէ՛ Սպրիլ 10/23 (1915, "ՈՒՐԱԹ ՍՐ" ինք կը տեսակցի
Զօհրապի հետ, թէ Սպրիլ 13/26 (1915, Երկուշաբթի օր, Զօհրապ եւ Վարդգէս
կ'երթան մեծ Եպարքոս Սայիտ Հալիմի, (Թերթօն թիւ 21 3), թէ 21 Մայիս /
3 Յունիս 1915, ՀինԳՇԱԲԹԻ Օր, Զօհրապ եւ Վարդգէս կը ձերբակալուին Պոլսոյ
մէջ (Թերթօն թիւ 5:)

Մինչեւ հոս ձիշդ են Ա. Անտոնեանի տուած ԹՈՒԱԿԱՆՆԵՐԸ եւ ՕՐՈՒԱՆ ԱՆՈՒՆ-
ՆԵՐԸ կը համապատասխանեն նշանակուած թուականներուն: Բայց միեւնոյն ձշգրտու-
թիւնը չէ պահուած միշտ. ժամանակագրական ճակասութիւններ իրարու կը բախին:

Շարունակութեան մէջ կը կարդանք:

"Յուլիս 22ի ԶՈՐԵԲՇԱԲԹԻ ՕՐԸ" (կարդա նոր տոմարով). (Թերթօն թիւ 13:)

"Տոթ.Գըլըձեան կրկին կ'այցելէ Զօհրապի":

"Նոյն գիշերը...եւ յաջորդ օր / Հինգշաբթի 23 Յուլիս / (կարդա նոր տո-
մարով), (Թերթօն թիւ 13:)

Նկատել որ քիչ վար կ'ըսուի թէ Զօհրապ եւ Վարդգէս սպանուած են Յուլիս
19 ին նոր տոմարով: (Ի՞նչ.

Ի՞նչ, 1915 թ. 7
Յուլիս 1915 թ. 23
10 թ. 1915 թ. 23
5 թ. 1915 թ. 23
Խմբագրութեան
1915 թ. 23
1915 թ. 23

23 Կարգի 1915
Խմբագրութեան
24 Կարգի
Խմբագրութեան

Եթէ թուականը 22 Յուլիս է, այդ թուականին համապատասխան օրը ԶՈՐԵԲ-
ՇԱԲԹԻ չէ. իսկ եթէ օրը Զորեքշաբթի/է, այդ օրուան հանդիպող թուականը 22 չէ:

Յուլիս 22 թուականին կը համապատասխանէ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ օր, եւ Յուլիս 23
թուականին ալ՝ ՈՒՐԱԲԱԹ օր: /տես Օրացոյց 1915 տարուան/ :

Դարձեալ Արամ Անտոնեան կ'ըսէ. " Զօհրապ եւ Վարդգէս Հալեպ ժամանեցին
1915 ՅՈՒՆԻՍ 29 ինձ" , անշուշտ նոր տոմարով: /Թերթօն, Թիւ 10 /:

Արամ Անտոնեան կը հաւաստէ թէ Զօհրապ եւ Վարդգէս "25 ՕՐ ՄՆԱՑԻՆ ՀԱ-
ԼԵՊ" /տես Թերթօն, Թիւ 11 /:

Աւելի վար Արամ Անտոնեան կը գրէ թէ Զօհրապ եւ Վարդգէս, Զօհրապի
/2/15 Յուլիս/ ^{1915/} նամակին գրուած գիշերը մեկնեցան Հալեպէն" /Թերթօն, Թիւ 19/:

Իսկ աւելի հեռու դարձեալ կը հաստատուի որ Զօհրապ եւ Վարդգէս սպան-
ուեցան 1915 Յուլիս 19 ին: /Թերթօն, Թիւ 19/:

Հետեւաբար ըստ Անտոնեան թղթածրարի եւ զայն դասաւորողի կարծիքին,
Զօհրապ եւ Վարդգէս Հալեպ կը հասնին 1915 ՅՈՒՆԻՍ 29 ին, եւ Հալեպ կը մնան
25 օր, այսինքն՝ մինչեւ 1915 Յուլիս 24 /նոր տոմար/, որով Հալեպէն դէպի
Աւրֆա մեկնած կ'ըլլան 1915 Յուլիս 24 ին կամ 25 ին, ոչ թէ Յուլիս 15 ին
կամ 16 ին, Ուրֆա հասած կ'ըլլան Յուլիս 26 ին կամ 27 ին, ոչ թէ 17 ին,
Ուրֆա Տիգրանակերտ ծամբուն վրայ սպանուած կ'ըլլան Յուլիս 28 ին, ոչ թէ
Յուլիս 19 ին:

X

Արամ Անտոնեանի թ/ թղթածրարին եւ զայն դասաւորողին անծանօթ մնացած
ուրիշ ստուգագոյն աղբիւր մը բաւական լոյս կը սփռէ այս ժամանակագրական շփոթ
ու պղտորած հարցին վրայ: Սիսի Աթուէն աքսորուած Սահակ Կաթողիկոս կը գտնուէր
Հալեպ, երբ հոն հասան Զօհրապ եւ Վարդգէս, որոնց հետ տեսակցութիւններ ալ
ունեցաւ: Արդ, Սահակ Կաթողիկոս կը վկայէ թէ Զօհրապ եւ Վարդգէս Հալեպ հասան
Յունիս 12ին կամ նոր տոմարով Յունիս 25 ին: Հոս, Սահակ Կաթողիկոսի 4980/93
թուահամար, 1915 Յուլիս 6/19 ֆ /Զօհրապի եւ Վարդգէսի սպանութեան օրը գրած/
եւ Հալեպէն Պոլիս Զաւէն Պատրիարքի ուղղուած նամակէն ~~կամ տեղեկագրէն~~ մաս մը
առաջ կը բերենք ժամանակագրական կարեւորութեան համար:

3/

(21)

"....Յուլիս 8 ին գիշերուայ ժամը 4 ին Տօք. Տաղաւարեան իր հինգ ընկերներով հասան. ուղղակի փօլիս տաիրէսին կը տարուին յարաբերութենէ զրկուած. երկրորդ օրը ՖՅուլիս 9/ ⁽²²⁾ լուր ղրկած էին դրամի պէտքութեան համար: Երեսուն ոսկի ղրկեցինք: Երեկոյեան դէմ փօլիսի ընկերակցութեամբ Առաջնորդարան եկան: Տօքթօրը լացաւ եւ լացուց, բայց ամենէն կորովին տեսանք Ակնունիին հետ, միւսները թղթի եւ գրչի զինուորները յուսաբեկ եւ ընկձեալ էին: Ճամբու դրուեցան դէպի Սպանդանոց, Տիարպէթիւ. իրենք կը կարծեն թէ պարզ աքսոր կ, երթան, բայց կառավարութեան լսուեցաւ թէ "ուզուած են" Պատերազմական Ատեանի առջեւ դատուելու համար....:

" Յուլիս 11 ին ձէմալ փաշան եկաւ, ամբողջ քաղաքին հետ մենք ալ դիմաւորելու գացինք, հոն ոտքի վրայ փոխադարձ բարեւելէ ետքը, ուրիշներուն պէս օթէլ գացինք եւ գալուստը շնորհաւորեցինք:

"Տասներկուքին /Յուլիս/ Զօհրապ եւ Վարդգէս էֆ.ները Ատանայէն Հալէպ հասան եւ փօլիսի մը ընկերակցութեամբ օթէլ մը դրուեցան, յաջորդ օրը աւելի յարմար օթէլ մը փոխադրուեցան՝ դուրս ելնել, տեսնել եւ տեսնուելու արտօնութեամբ, բայց Պ. Զօհրապ մինչեւ վերջը առ ի զգուշութիւն, չուզեց օգտուիլ այս առիթէն: Հիւանդութեան պատճառաւ աշխատուեցաւ տասն եւ հինգ օր յետաձգել ճամբորդութիւնը եւ յաջողուեցաւ: ձէմալ փաշային եւ նախորդ կուսակալ ձէլալ Պէյին հետ տեսնուեցան. առաջինը խոստացաւ աշխատիլ Հալէպ թողլու համար, բայց իբրեւ թէ չէ յաջողած:

"Միայն երկու անգամ տեսնուեցանք, առաջին անգամ պարտէզի մը մէջ պատահաբար եւ երկրորդ անգամ Առաջնորդարանին մէջ....:

".....Յուլիս 3 ին մեկնեցան Զօհրապ եւ Վարդգէս. Աստուած հետերնին ըլլալ, ողջամբ երթան, եւ ողջամբ վերադառնան:"

".....Ետ դառնանք. Յուլիս 13 ին ձէմալ փաշային գացինք.....:" / Կիլիկեան Կսկիծներ. էջ 189-190: /

Սահակ Կաթողիկոսի վկայութեան համաձայն Զօհրապ եւ Վարդգէս Հալէպ կը հասնին ՅՈՒՆԻՍ 12 ին կամ նոր տոմարով 25 ին, եւ Հալէպէն դէպի Ուրֆա կը մեկնին ՅՈՒՆԻՍ 3 ին կամ 16 ին:

Արամ Անտոնեան հիւանդագին վիճակ ունէր եւ չէ կրցած դասաւորել ու խմբագրել ստոյգ պատմութիւնը, առանց վիպասանութեան, իր հաւաքած զանազան աղբիւրներէն քաղելով:

Ա. Անտոնեանի թղթածրարի դասաւորողին ուշադրութենէն վրիպած ըլլալ կը թուի ժամանակագրական լուրջ սխալներ:

Արամ Անտոնեան բացայայտ բառերով կը հաւաստէ թէ Զօհրապ եւ Վարդգէս "քսան հինգ օր մնացին Հալեպ:" /Թերթօն թիւ 11/:

Իսկ դասաւորողը, քիչ անդին, դարձեալ բացայայտ բառերով կը կրկնէ "Ա. Անտոնեան կենթադրէ, Զօհրապ եւ Վարդգէս ՔՍԱՆ ՕՐ մնացին Հալեպ, մեկնեցան Յուլիս 23 ին կամ 25 ին", կարդա նոր տոմարով:

Ա. Անտոնեան Զ' ԵՆԹԱԴՐԵՐ. բացայայտօրէն կը հաստատէ թէ Զօհրապ եւ Վարդգէս Հալէպ մնացին ՔՍԱՆ ՀԻՆԳ ՕՐԻ, ոչ թէ քսան օր, ինչպէս կ'ըսէ դասաւորողը: Ա. Անտոնեան կը գործէ ժամանակագրական սխալ մը՝ հիւանդ եւ տկար ըլլալուն համար: Դասաւորողը նոյն սխալը ձգել փորձելով, ուրիշ սխալ մը կը գործէ՝ ուսումնասիրելու ժամանակ չունենալուն համար:

Արդարեւ, ըստ Ա. Անտոնեանի Զօհրապ եւ Վարդգէս Հալէպ մնացա՞նք պիտի ըլլան ՔՍԱՆ ՀԻՆԳ օր եւ Հալէպէն մեկնած պիտի ըլլան Յուլիս 29 ին: Եւ դասաւորողին համաձայն, Զօհրապ եւ Վարդգէս Հալէպ մնացած պիտի ըլլան միայն ՔՍԱՆ ՕՐ եւ Հալէպէն մեկնած պիտի ըլլան Յուլիս 23 ին կամ 25 ին՝ այսինքն ՀԻՆԳ օր տարբերութեամբ:

Յուլիս 29 էն նուազ Յուլիս 23 կը հաւասարի 6 օրուան:

Յուլիս 29 էն նուազ Յուլիս 25 կը հաւասարի 4 օրուան:

Պր մէկը ձիշդ:

Ոչ մին, ոչ միւսը:

Անշուշտ Ա. Անտոնեան պիտի անդրադառնար այս ժամանակագրական հակասութեան եթէ առողջ ըլլար, կարենար ամփոփել իր մէկտեղած արժէքաւոր բայց դեռ պակասաւոր աղբիւրները, եւ չ' խմբագրէր պատմութիւնը առանց վէպի:

Wings 22 4 3/4 in

23 - 5

24 - 6

25 - 7

26 - 8

27 - 9

28 - 10

29 - 11

30 - 12

31 - 4 13 Wings

(1) Այս ք-ից լսել են համալսարանի Ա. Կարթի արդիտի
կողմից թե ձեռք չառնելու Թե և չ, անհիշ 15 օր:

5/

Սահակ Կաթողիկոսի տեղեկագրոյն վկայութեան համաձայն Զօհրապ եւ Վարդգէս
Հալէպ կը հասնին Յունիս 12/25 ին եւ Հալէպէն դէպի Ուրֆա կը մեկնին Յունիս
3/16 ին:

Ճիշդ է որ Զօհրապ եւ Վարդգէս Հալէպ մնացին քսան օր եւ հալէպէն մեկ-
նեցան Յունիս 16 ին ոչ թէ Յունիս 15 ին: Յունիս 16 թուականը ճշգրտագոյն է
որովհետեւ Հալէպէն մեկնող շոգեկառքը ոչ թէ Յունիս 15 ի գիշերը այլ Յունիս
16 ի լուսցող առաւօտը ծամբայ ելաւ դէպէ Արաբ փունար: Ճէլալ պէյ կըրցաւ 15 օր
յետաձգել տալ Զօհրապի եւ Վարդգէսի ծամբորդութիւնը քանի որ ստոյգապէս գիտէր
թէ ծամբուն վրայ լարուած էր անոնց դէմ դաւադրութիւն մը: Զօհրապի եւ Վարդգէսի
կեանքը ազապելու համար ստիպուեցաւ հրաժարիլ եւ նոյն իսկ պաշտօնանկութիւն
ընդունիլ, ինչ որ յետագային շատ սուղի նստաւ հայերուն համար: Պէքիր Սամի
պէյ, որ յաջորդեց Ճէլալի իբր կուսակալ Հալէպի նահանգին, կըրցաւ միայն հինգ
օր հը յապաղել անոնց մեկնումը: Պէքիր Սամի միայն երեւութապէս ուզեց օգնել
անոնց: Թալէաթ/ Երրեակ գործադիր Կոմիտէի հաւանութեամբ նշանակեց Պէքիր Սամին
որպէսզի ընդդիմութիւնը դադրի:

"Հալէպէն հեռանալէն Մէկ օր ԵՏԲն է, որ անկէ տարուեցան Զօհրապ եւ Վարդ-
գէս": Ճէլալի հեռացումն է Հալէպէն: Թղթածրարէն կարելի չէ թիթիթիթի/ ճշգրտո-
րէն ստուգել Ճէլալի մեկնումը Հալէպէն: Ուրիշ աղբիւր մը կու տայ այդ թուա-
կանը. "Ճէլալ Պէյ Յունիս 9, 1915 ին Հալէպի Կուսակալութեան պաշտօնէն Գոնիայի
Կուսակալութեան փոխանցուեցաւ: (1) Այն ատեն Գոնիայի տարագրութիւնները սկսած
չէին դեռ, այլ միայն հարիւրի չափ հայեր անհատապէս ղրկուած էին Սուլթանիէ
կոչուող գիւղ մը: " Տես՝ Աշծեան, Ատանայի Եղեռներ եւ Գոնիայի Յուշեր, էջ
177: Եւ էջ 156. "1915 ին Գոնիայի հայ երեւելիներէն հարիւրի չափ անձեր, երեք
խումբով, Սուլթանիէ կոչուած գիւղը ղրկուեցան: Առաջին խումբը Մայիս 9 ին,
երկրորդը՝ 11 ին եւ երրորդը՝ 29 ին: " Եւ էջ 161. "...տարագրութեան.....
հրամանը/ Երջապէս հասաւ նաեւ Գոնիա: Օգոստոս 16, Երկուշաբթի օր, ոստիկանական
տնօրէնը Սաատէթտին Պէյ, Հայոց Առաջնորդ Գեր.Տ. Գարեգին Մ. Վարդ. Խաչատուր-
եանը եւ զիս կանչեց..." հաղորդելու համար Գոնիայի Հայոց տարագրութեան հրա-
մանը:

Գոնիայի հայերու արտահանումը հրապարակուեց 1915 թ. 9. 16
նոյն տարեգրութեան Կարգ Գոնիայի տարագրութեան հրա-
մանը:

հալէպէն մեկնող քսան օր եւ հալէպէն մեկ-
նեցան Յունիս 16 ին ոչ թէ Յունիս 15 ին: Յունիս 16 թուականը ճշգրտագոյն է
որովհետեւ Հալէպէն մեկնող շոգեկառքը ոչ թէ Յունիս 15 ի գիշերը այլ Յունիս
16 ի լուսցող առաւօտը ծամբայ ելաւ դէպէ Արաբ փունար: Ճէլալ պէյ կըրցաւ 15 օր
յետաձգել տալ Զօհրապի եւ Վարդգէսի ծամբորդութիւնը քանի որ ստոյգապէս գիտէր
թէ ծամբուն վրայ լարուած էր անոնց դէմ դաւադրութիւն մը: Զօհրապի եւ Վարդգէսի
կեանքը ազապելու համար ստիպուեցաւ հրաժարիլ եւ նոյն իսկ պաշտօնանկութիւն
ընդունիլ, ինչ որ յետագային շատ սուղի նստաւ հայերուն համար: Պէքիր Սամի
պէյ, որ յաջորդեց Ճէլալի իբր կուսակալ Հալէպի նահանգին, կըրցաւ միայն հինգ
օր հը յապաղել անոնց մեկնումը: Պէքիր Սամի միայն երեւութապէս ուզեց օգնել
անոնց: Թալէաթ/ Երրեակ գործադիր Կոմիտէի հաւանութեամբ նշանակեց Պէքիր Սամին
որպէսզի ընդդիմութիւնը դադրի:

X լեզու և 50 ջրի 9, 1915 թ. հունիսի 10-ին ստորագրված,
պաշտոնական գրությունը համապատասխան փոխարկված: Այս

5/ տեղ գրությունը ցուցաբերված սխալ չէր չին
ձիշդ է որ Զոհրապ եւ Վարդգէս Հալէպ մնացին քսակ օր. 15 օր ձեւալ պէյ
կրցաւ զանոնք Հալէպ պահել, հինգ օր ալ Պէքիր Սամի Պէյ, որ յաջորդեց ձեւալ
իր կուսակալ Հալէպի նահանգին:

Ուրիշ տեղ մը Ա. Անտոնեան կ'ըսէ. "...որովհետեւ Գոնիայի տեղա-
հանութիւնը սկսած էր եւ այրերէն ստուար մաս մը արդէն քշուած էր Տէր Զօր":
/ Թերթօն Թիւ 8/:

Ակնարկուած թուականը կ'ենթադրուի Ա. Անտոնեանի կողմէ "Մայիս 22 ի
գիշերը կամ Մայիս 23 ի առտուն". / Թերթօն Թիւ 7/: Նոր տոմարով Յունիս 4 կամ
5:

← *Այնքան. արտաքին տեսչի և Գոնիայի ջրի 9, 1915 մայիս 8-ի
համարի չափ Գոնիայի գնահատման, համապատասխան ալ Կոնստանդնուպոլիսի
համարի համաձայն:*

Քիչ մը աւելի վար՝ Ա. Անտոնեան բացայայտ է եւ այլեւս երկբայական
"ԿԱՄ" բառը չի գործածեր. պարզապէս կը հաստատէ. "Գիտենք որ Գոնիա ժամանեցին
Մայիս 23 ին եւ Մայիս 27 ին արդէն հասած էին Ատանա...." / Թերթօն Թիւ 8/:
Նոր տոմարի համեմատ Յունիս 5 ին եւ 9 ին:

← *"Գոնիայի" տեղանունը այդ միջոցին
սխալաբար և այնպէս պատահական
տարբերակներ են հետագային (8):*

Ուրիշ ստույգ աղբիւրներէ չ'յայտնի է որ Գոնիայի տարագրութեան գոր-
ծադրութիւնը սկսաւ 1915 Յունիս ամսուան սկիզբը: Հալէպի Կուսակալ ձեւալ պէյ
երբ Գոնիա իր նոր պաշտօնին ձեռնարկեց Յունիս 15 ին կամ 16 ին, անմիջապէս
հրահանգեց ղադրեցնել հայերու փախ տեղահանութիւնը եւ փորձեց տեղահանուած
առաջին կարաւանն ալ ետ դարձնել Գոնիայի մօտերէն: *Եւստի Կոնստանդնուպոլիսի
պաշտոնական թղթեր 4-7 թ.*

Ա. Անտոնեան կը կարծէ թէ ԵՍԿԻՇԷԻՐ պիտի ըլլար Թուրքիոյ մայրաքաղաքը
երբ դաշնակիցները յաջողէին գրաւել Պոլիսը: Գոնիա որոշուած էր ընդունելու
նախարարութիւնները եւ դեսպանները: / Թերթօն Թիւ 7/:

Հետեւաբար Գոնիայի պանդոկները եւ խաները գրաւուած էին: Ա. Անտոնեան
կը չափազանցէ Ա. Ալպոյաձեանի դէմ՝ ասոր գործածած "ԱՆՈՒ" բառին վրայ երկա-
րօրէն ծանրանալով: Խան եւ ախոռ իրարմէ քիչ կը տարբերէին Թուրքիոյ մէջ. իսկ
բառին բուն իմաստով պանդոկ գոյութիւն չունէր ներքին գաւառներուն մէջ

Փոքր քաղուածք մըն ալ Լուծերի ՈՒՐՏԱՅԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏ գրքոյկէն / էջ 59-60/
"Օգոստոս 2 ին Ուրճա կը բերուին երկու մեծ աքսորականներ՝ Զոհրապը եւ Վարդ-
գէսը: Մահմուտ նետիմ՝ Ուրճայի Թուրք երեսփոխանը՝ Պոլսէն ծանօթ անոնց,

էջ 161 "Ստանդարտ" համայնական լրագրող Գոնիա -
Թ. 16.1.1920, Կոնստանդնուպոլիսի Առաջնորդ Զոհրապ և Վարդգէս

Այս միջոց 100 շաբաթ հարկ տուողները յօդուած են Կոնստանդնուպոլիսի
Գոնիայի գրքեր 55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100

իր տանը մէջ հրաւեր կու տայ երկու հայ երեսփոխաններուն: Մկրտիչ Եօթնեղ—
բէրեան իր պահուած տեղէն մտածումը կ'ունենայ ազատելու Զոհրայն ու Վարդ—
գէսը, ու իրեն յատուկ յանդգնութեամբ կը ծրագրէ փախցնել զանոնք ու տանիլ
արաբ անէգէներու մէջ: Իր մօտիկ ընկերներէն Գէորգ Ալահայտօեանի հետ կը
ծպտուի արաբի հագուստով, կը յաջողի մտնել այն խանը ուր հսկողութեան տակ էր
կը մնային Զոհրայն ու Վարդգէսը...."

"Յաջորդ օր / Օգոստոս 3 ին/ նոր փորձ մը եւս կը կատարուի:.....
Մկրտիչ Մարտիրոսեան...կը պատմէ այդ փորձը. "Մկրտիչ Եօթնեղբէրեան լուր
ստացաւ որ այդ իրիկուն / Օգոստոս 3/ Զոհրայն ու Վարդգէսը հրաւիրուած են
Մահմուտ Նէտիմի տունը. այնտեղ ծառայող հայ կնոջ մը միջոցաւ իմացած էր որ
անոնց համար պատրաստուած է մասնաւոր սենեակ մը: Կէս զիշերէն յետոյ Մկրտիչ
իր հետ առնելով զիս, Գէորգը, եւ Սասունցի Աստուրիկը...մօտեցանք Նէտիմի
տունին.....Մկրտիչ բարձրացաւ տանիքը ու ծխնելոյգէն իջաւ Զոհրայի ու Վարդ—
գէսի գտնուած սենեակը:.....Կէս ժամ վերջ ապահով վերադարձաւ Մկրտիչ.....
քթին տակէն կը հայհոյէր....հարցուցինք....պատասխանեց որ անոնք ալ մերին—
ներուն խելքին կը ծառայեն:.....Վարդգէս թելադրած է միայն որ Ուրֆան ապրս—
տամբի: Մինչեւ լոյս Մկրտիչ կը դողար իր զայրոյթէն..."

Օտարահպատակ աքսորական "հեղինակ" Մ. Րըպուր ...կը նկարագրէ իր յու—
շերուն մէջ Զոհրայի եւ Վարդգէսի անցքը Ուրֆայէն. "Օգոստոսի սկիզբը / 1 թն/
տեսանք որ զինուորական հսկողութեամբ Հալէպէն բերուեցան...Զոհրայն ու Վարդ—
գէսը, իջեւանելով խանը՝ ուր կը բնակէին մեր աքսորեալներէն շատեր. անոնք
խօսեցան մերիներուն հետ ու խնդրեցին նամակ մը յանձնել Ամերիկեան Միսիօնի
պետ՝ Մ. Լէսլիին. բայց հսկողութիւնը այնքան խիստ էր անոնց վրայ որ անհնար
եղաւ այդ: ԵՍ ԶՈՂՐԱՊԸ ՏԵՍԱՅ ՕԳՈՍՏՈՍ 1 իՖ ԻՐԻԿՈՒՆԸ. զիս իր վախին մասնա—
կից ընելէ յետոյ ըսաւ որ Տիգրանակերտ պիտի մեկնին, բայց յոյս չունի որ ողջ
հասնին այնտեղ: 777.....քաղաքէն երկու ժամ հեռու ձամբան կ'անցնէ խոր ձորէ
մը որ ծանօթ է "Սատանայի ձոր" անուամբ. այդ ձորին մէջն է որ սպաննած էին

Զոհրապն ու Վարդգէսը: Օգոստոս 3 ին Ուրֆայի փողոցներուն մէջ կը ծախուէր
Զոհրապի ժամացոյցն ու մատանին": . /

"Ստոյգ են այս վերջին տողերը....."

Այդ տուտ ըստ մ. Րապուրի Յուշոյ:
Հուտեր չ'ըսեր թէ Մ. Րապուրի Յուշերը ուր տեսած է կամ ուր կէ
քաղած է իր մէջբերումը:

Արդեօք Հուտեր Մ. Րապուրի յուշերուն մէջ գործածուած թուականները
հին տոմար կարծելով զանոնք նոր տոմարի վերածածելով նշանակած է Օգոստոս
1, 2 եւ 3 թուականները:

Նոր տոմար՝ Օգոստոս 1 հաւասար է Յուլիս 18 հին տոմարով.

" " 2 " " " 19 "

" " 3 " " " 20 " :

Եթէ շիտակ է այս ենթադրութիւնը, ծանր է Հուտերի ըրածը առանց ըսելու եւ
աղբիւր նշանակելու: Սակայն այս թուականները, այսինքն Յուլիս 18, 19 եւ 20,
մէկ օրուան տարբերութեամբ կը համապատասխանեն իրականութեան, եթէ իրապէս
Մ. Րապուր գործածած է՝ *փնջի* / անտարկոյս նոր տոմարով, 18, 19 եւ 20 օրերը:
Եթէ նկատի առնուին ժամերը մերամասնօրէն, կրնայ փարատիլ Յուլիս 19 ի եւ 20 ի
սպանութեան օրուան շփոթութիւնը:

Իրապէս ալ կրնայ շփոթուած ըլլալ Յուլիս 19 գիշերը Յուլիս 20 ի
առաւօտեան ժամը 2 ին / հետեւաբար դեռ Յուլիս 19 ի լուսցող գիշերը / ատենները
Զոհրապ եւ Վարդգէս արթնցան, ժամը 4 էն 5 ի միջեւ ճամբայ ելան Ուրֆայէն
դէպի Շէյթան Տէրէ, եւ Գարաքէօփրիւ հասան ժամը 5 էն 6 ի միջեւ եւ սպանուե-
ցան գրեթէ նոյն ժամուն: Այսպէսով սպանութեան *թիւ փնջի / քիւրճի փնջի* Յուլիս
թ 19 կամ 20 թուականները սխալ չեն կրնայ համարուիլ:

7 Յուլիս 1915 կամ նոր տոմարով 20 Յուլիս թուակիր մահուան վկայագի-
րը ստորագրուած Ուրֆայի թաղապետական բժիշկ ԹԱՀՍԻՆԻ կողմէ / Գ. Զոհրապ էջ
247թ / հակասական ըլլալ չի *թիւ փնջի* թուիր եթէ գիշերը առնուի Յուլիս 19
վերջացող եւ Յուլիս 20 սկսող իմաստով:

մանած ուղղակի կ'առաջնորդուին բանտ:

"Ճիշդ այս միջոցին բանտարկուած էին նաեւ...օծակիցս Ուրփայի Առաջնորդ Արտաւազդ ԾՊ. Վրդ. /նոյն, էջ 154/:

"Զօհրապ եւ Վարդգէս Եղեսիոյ մէջ կը հիւրասիրուին Ուրփայի Օսմ. երեսփոխան.....Մահմուտ Նէտիմէ:հազիւ երեկոյեան ընթրիքը....ըրած, չորս ոստիկաններ զաւով կը պահանջեն թուրք տանուտէրէն երկու...աքսորալկանները, ըսելով թէ " կառքը կը սպասէ խաբէրի պիտի երթան":

"Հուսկ ուրեմն հեծեալ ոստիկաններէ զինուորներու հսկողութեամբ Զօհրապ եւ Վարդգէս մէկ ԿԱՌԻ Մէջ, եւ Եղեսիոյ առաջնորդ Արտաւազդ Մ.Վ. Գալէնտէրեան....երկրորդ ԿԱՌԻ ՄԸ Մէջ նստեցնելէ վերջ, ձամբայ կը հանուին դէպի Տիգրանակերտ....:

"Եղեսիայէն Մէկ ԺԱՄ հեռու Գարաքէօփրիւ ըսուած վայրը հազիւ հասած՝ ըստ նախօրեք եղած կարգադրութեան, կը պաշարուին...Զէրքէզ Մէհմէտ եւ խալիլ...կը կանգնեցնեն այս...կարաւանը եւ կը հրամայեն ...զինուորներուն, որ զոհերը ձգելով վերադառնան...

"....հրոսապետները կառքէն վար կ'առնեն...աքսորալկանները եւ իրենց հետ բերած Մէկ ՄԵՌՐՆՈՅ ԵՐԿԱԹԷ ԳԱՄԵՐՈՎ ԿԸ ԲԵՒԵՌԵՆ եղկելիները: Կը փետտեն Արտաւազդ վրդ.ի մօրուքն եւ կը կտրեն բոլորին ալ գլուխներն....." / Հայ Գողգոթա, էջ 155 156/:

Ինչպէս կը տեսնուի Գողգոթայի հեղինակը շատ քիչ տուեալ ունի ժամանակագրական տեսակետով, շփոթ եւ անորոշ: Լսած է եւ վերապահութեամբ կ'արձանագրէ:

էջ 8/

Զեքէ Զօհրապ եւ Վարդգէս կը ձերբակալուին Պոլիս նոր տոմարով Յունիս Երեքին Հինգշաբթի կէսօրէ վերջ, ոստիկանատան մէջ կ'արգելափակուին մինչեւ իտիկուին: Գիշեր ատեն կը տարուին Հայտար փաշայի կայարանը: Կէս գիշերէն յետոյ, Յունիս 4, Ուրբաթ օր, ժամը մէկէն երկուքի միջեւ ձամբայ կը դրուին

9/

բ: Երբ սկսաւ Գոնիայի տեղահանութիւնը:

Անտոնեանի համաձայն Գոնիայի տեղահանութիւնը սկսած էր երբ Զօհրապ եւ Վարդգէս հոն հասան, այսինքն Յուլիս 4 կամ 5 ին:

Անտոնեան թղթածրարէն կարելի չէ ստուգել թէ որ օրը ձէլալ պէյ մեկ
նեցաւ Հալէպէն, որովհետեւ, /^{ձէլալ պէյի/} "Հալէպէն հեռանալէն մէկ օր ետքն է, որ անկէ
տարուեցան Զօհրապ եւ Վարդգէս" Թերթօն թիւ 21: [✗] Վերեւ հաստատուած թուական
ներէն հետեւցնելով կարելի է ըսել որ ձէլալ Հալէպէն մեկնած է Յուլիս 14 ին:
Քիփ/ Քիփ/ Սակայն ուրիշ աղբիւր/^{մը/} կու տայ տարբեր թուական. "ձէլալ պէյ
Յուլիս 9, 1915 ին Հալէպի Կուսակալութեան պաշտօնէն Գոնիայի Կուսակալու
թեան փոխանցուեցաւ: "Այս տուեալը կը համաձայնի Սահակ Կաթողիկոսի տեղիքին,
որ կ'ըսէ թէ ձէլալ յաջողեցաւ Զօհրապն ու Վարդգէսը պահել 15 օր: Բայց կա
րելի չէ հաստատել որ "փոխանցումի" օրն իսկ ձէլալ մեկնած ըլլայ Հալէպէն:
Միեւնոյն աղբիւրը կը շարունակէ. " Այն ատեն Գոնիայի տարագրութիւնները
սկսած չէին դեռ, այլ միայն հարիւրի չափ հայեր անհատապէս ղրկուած էին Սուլ
թանիէ կոչուող գիւղ մը" Տես Աշտեան, Ատանայի Եղեռնը եւ Գոնիայի Յուլիս,
էջ 177, 156 եւ 226, "Երեք խումբով..... Առաջին խումբը Մայիս 9 ին, երկրոր
դը՝ 11 ին եւ երրորդը՝ 29 ին": Նոյն էջ 156: Նոյն աղբիւրը կը հաւաստէ.
".....տարագրութեան..... հրամանը վերջապէս հասաւ նաեւ Գոնիա: Օգոստոս 16 ին,
Երկուշաբթի օր, ոստիկանական տնօրէնը Սաթթէթին պէյ, Հայոց Առաջնորդ Գեր.
Տ. Գարեգին Մ. Վարդ. Խաչատուրեանը եւ զիս կանչեց..." Նոյն էջ 161 եւ 226.
Ճաղողեւում համար Գոնիայի Հայոց տարագրութեան հրամանը: Գոնիայի Հայերու
տարագրութեան հրամանը ուշացաւ մինչեւ Օգոստոս 16 որովհետեւ կառավարութիւնը
որոշած էր խնդիրներ եւ Գոնիա փոխադրել նախարարութիւնները եւ օտար դեսպան
ները, եւ միւս կողմէ ձէլալ պէյի խոստացուած էր կուսակալութեան պաշտօն մը
այնպիսի նահանգի մը մէջ որուն հայերը պիտի չտարագրուէին: Քիփ// Սակայն
երբ Անգլիա որոշեց Պոլիսը Ռուսիոյ չտալու համար զայն չգրաւել, այն ատեն
Թալէթ՝ ջարդերու գործադիր Երրեակ Կոմիտէի հաւանութեամբ՝ հրահանեց նաեւ
Գոնիայի բռնագաղթը եւ ջարդը:

շոգեկառքով դէպի Գոնիա: Արեւու լոյսին հետ իզմիտ հասան, ուր կառախումբը
շարունակեց իր ծամբան դէպի Պիլէճիկ: Նոյն օրը երեկոյեան ժամը վեցին հասան
Պիլէճիկ: Այս քաղաքին մէջ չմնացին: Յունիս 4 կէս գիշերուան ատենները հա-
սան էՍԿԻՇԷՆԻՐ: Այս քաղաքը երկաթուղի գիծերու բաժանումի կեդրոն էր: Հոն
մնացին մինչեւ առաւօտ ժամը գիշերէ հինգ Յունիս 5 շաբաթ: Շոգեկառքը ստիպ-
ուած էր երկար ժամերով դադարիլ, յետոյ ետ յառաջումներով գտնել իր նոր գիծը
Դէպի Գոնիա:

Արամ Անտոնեան Ապրիլ 25 էն 27 ի միջեւ/այս ծամբային անցած էր
սակայն շուտով մոռցած ըլլալ կը թուի ծանապարհի տեւողութիւնը/թէեւ ինք
էսկիշէհիւրէն դէպի Անգարա մեկնած էր . / տեսել բաղդատէ, Միքայէլ Շամտան
ձեան, Հայ մտքին Հարկը Եղեռնին, էջ 21-30/:

Զօհրապ եւ Վարդգէս էսկիշէհիւրէն, Յունիս 5 ի փոփոխ առաւօտ ժամը
հինգի ատեն մեկնեցան, դարձեալ շոգեկառքով, Դէպի Գոնիա: Շաբաթ գիշեր հասան
Գոնիա: Յունիս վեցի Կիրակին անցուցին Գոնիայի մէջ: Յունիս 6 ի գիշերը ծամ-
բայ ելան շոգեկառքով դէպի փոփոխ երէլի, ուրկէ կառքերո մեկնեցան դէպի Տար-
սոն, որովհետեւ երէլիէն Ատանա երկաթուղիի գիծը / ՊՈԶԱՆԴԻ, ԳԱՐԱՓՈՒՆԱՐ եւ
ՏԱԻՐՈՍԻ փԱՊՈՒՂԻՆԵՐԸ շինութեան վրայ էին/
ՏՈՐԱՔ/ դեռ աւարտած չէր: Յունիս 7 երկուշաբթի գիշեր հասան Տարսոն:

Առաւօտ՝ Յունիս Ութ երեքշաբթի, Տարսոնի մէջ հանդիպեցան Ակնունիի
եւ հինգ ընկերներուն՝ առանց իրարու հետ խօսք փոխանակել կարենալու: —

Ժամը 10 ին միեւնոյն շոգեկառքի մէջ տարբեր կարգերու մէջ տեղ
գրաւելով՝ Զօհրապ եւ Վարդգէս, Ակնունի եւ հինգ ընկերներ կէսօրէն քիչ վերջ
ձարսոնէն հասան Ատանա: *Զոհրապ, Վարդգէս, Ակնունի, Եւ 3-31, շարքը Բուշաեօնե,*
ՏԻՔ, Տարսոնեան 9 երեւոյի զԿԻՔ Լաթաեօն (Կոնստանտնուպոլիս) դէպի
Այս ծախմբորդութիւնը կանխապէս ծրագրուած եւ թէ նուր էլ ընտանիք

Կեդրոնական Գործադիր Երրեակ Կոմիտէին եւ թէ ներքին Գործերու նախարարու
թեան կողմէ հաղորդուած էր հաճազիւ հեռագիրներով:

Ատանայի տեղական կառավարութիւնը անմիջական որոշեց որ աքսորական
խումբերը իրարմէ բաժնուին եւ ալ իրարու չհանդիպին: Այս պատճառով Ակնունի
եւ ընկերներ շուտ ծամբայ դրուեցան եւքանի մը օր յետոյ ալ Զօհրապ եւ Վարդգէ

*տեղեկացումներ
առաջարկներ
զարկում -
դրամ*

Զարկում

ԶՕՀՐԱՊԻ ԵՒ ՎԱՐՈՒԹՅՈՒ ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ.

Դեռ կանոնի է պատմագետին յաւակնիլ ստոյգ եւ կատարեալ պատմութեան ձեռնարկել 1915 ի ջարդերուն ընդհանրապէս եւ յատկապէս Զօհրապի եւ Վարդգէսի ձերբակալութեան սպաննութեան մանրամասն պարագայներուն: Շատ մը փաստաթուղթեր դեռ անմատչելի կը մնան զանազան դիւաններու մէջ:

1915 էն միայն 50 տարի վերջ կրնայ բացուիլ Վատիկանի ամենաճոխ դիւանը: Փակ է նաեւ Վիեննայի կայսերական դիւանի հայկական ջարդերու վերաբերեալ վաւերաթուղթերու առատ մթերքը, թէեւ Հ. Վ. Ինկիլիզեան կրցած է հաւաքել ինչ որ կը վերաբերի Հայերու, բայց ոչ ջարդերու:

Պերլինի դիւանէն շատ փոքր մաս մը միայն հրատարկեց Լեբսիուս. մնացեալ կարեւորագոյն վաւերաթուղթերու դէզը 1945 ի դաշնակից գրաւումէն յետոյ զնաց ձոխացնելու Լոնտրայի եւ Վաշինկտոնի այլապէս ձոխ դիւանները:

Կորսուած կարելի է նկատել Արամ Անտոնեանի կողմէ թրքական աղբիւրներէ հաւաքուած եւ հրատարակուած կցկտուր պաշտօնագրերու բնագիրները, որոնց վաւերականութիւնը դեռ վերջնականապէս չէ հաստատուած: Թրքական ծանօթ պաշտօնագրերու մէջ Զօհրապի եւ Վարդգէսի մասին ոչ մէկ խօսք կայ:

Սահակ Կաթողիկոսի "Կիլիկեան Կսկիծներ" վաւերաթուղթերու հաւաքածոն ամբողջական չէ. հոն նշանակուած հեռագիրներէն շատերը չեն հեռագրուած: Հաւաքողը նպատակ ունի ծածկելու նոյն Հայրապետին գործած ծանրագոյն սխալները Զէյթունի յանձնումի խնդրին մէջ: Եթէ չյանձնէր Զէյթուն, անհնար պիտի ըլլար կամ շատ դժուար իրագործել թուրք կառավարութեան ծրագրած հայկական ջարդերը:

Զաւէնի "Պատրիարքական Յուշեր"ու պաշտօնական թղթակցութիւնները արդէն հրատարակուած էին Սեպուհ Ակունիի կողմէ:

Ամերիկացի Տոքթ. Տատ, Մերձաւոր Արեւելքի Օգնութեան անդամ, Պատուելի Եփրեմ Ճըռնազեան կամ Էֆրէմ Ճըռնազ, 1914 էն մինչեւ 1918 Ուրճայի պատերազմական Ատեանի թարգման քաթողոզար, այժմ Ամերիկա, եւ Սարգիս Հայկազնեան,

ներկայիս Հելիոպոլիս, տեղւոյն վրայ քննութիւններ կատարելէ վերջ, Հալեպի մէջ պատրաստեցին ընդարձակ տեղեկագիր մը, որմէ կարեւորագոյն մաս մը նոթիրուած է Զօրապի եւ Վարդգէսի սպաննութեան պարագաներուն: Տոքթ. Տատայս տեղեկագիրը հաղորդած է Վաշինկտոնի դիւանին:

Իսկ Լեբսիուս իր հայրենիքը չդատապարտելու համար՝ իր ընդարձակ հաւաքածոյէն դուրս թողած է կարեւոր վաւերացութիւններէն անոնք որոնք ուղղակի ցոյց կու տան Գերմանիոյ մեղսակցութիւնը Հայկական Զարգերուն: Անշուշտ Լեբսիուսի հայրենասիրութիւնը իրեն թոյլ պիտի չտար հրապարակ հանել գերման ազգն ու կառավարութիւնը ներկայացնող՝ Պոլսոյ գերման դեսպանին գաղտնի տեղեկագիրները, որոնց մէջ, Թուրքիոյ Համաթուրանական եւ Համիսլամական քաղաքականութիւնը փայփայելու համար, Վանկենհայմ՝ Էնվերի եւ Դալէա դի կ'առաջարկէ, Թուրքիոյ ընդհանուր պատերազմի մուտքի պայմաններէն մին, Հայերու տարագրութիւնը եւ բնաջնջումը: 1914 Սեպտեմբեր 8 թուակիր հեռագրով գերման ստալակոյտի պետը կը պահանջէր Թուրքիոյ մուտքը պատերազմի մէջ: Իսկ Պոլսոյ գերման դեսպան Վանկենհայմ, գաղտնի ժողովի մէջ կ'ըսէ Թուրքիոյ ընդհանուր սպարաաթետ Էնվերի. "Կովկասը ձեզի տալով, ձեր առջեւ Թուրանի ծամբան բանալ կ'ուզենք. Թուրքիոյ ԱՄԲՈՂՁԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՐԳԵԼՔ ՏԱՐՐԵՐԸ ՊԻՏԻ ՓՃԱՅՆԵՔ եւ Պարսկաստանն ալ պիտի գրաւէք:" Դեսպանի հետ տեսակցութենէ տերջ, Էնվեր Երիտասարդ Թուրքերու Կոմիտէի եւ Նախարարներու գաղտնի ժողովին մէջ կը յայտարարէ. "...Գերմանիոյ առաջարկները, որպէս մի մեծ բարիք, որպէս մի անակընկալ երախտիք, ընդունելու պարտաւոր ենք. մեր ազգային շահը այդ կը պահանջէ": Հմտէ գաղտնի տեսակցութիւն Էնվերի եւ Վանկենհայմի. Մեւլան Զատէ Րիֆատ. Օսմանեան Յեղափոխութիւնը եւ Մութ Մալքերը. էջ 24:

Ենի Բէօյի ժողովին մէջ, Շէօնպերկ, Գերմանիոյ ներկայացուցիչը, ամէն կերպով կ'ընդդիմանար Հայ գաւառներու մէջ ներմուծուելիք բարենորոգումներուն՝ առարկելով գլխաւորաբար թէ "ԱՅՍՊԻՍԻ ԻՆՔՆՕՐԻՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ՊԻՏԻ ՅԱՆԳԻՐ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹԵՆԷՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱՏԱՐԵԱԼ ԲԱԺԱՆՈՒՄԻՆ":
Հմտն է Ռուս Նարնջագոյն Գիրք էջ 207, եւ Մանտելշտամ.

էջ 228:

Այս փաստերով չենք ուզեր մեղադրել Լեբսիուսի միամտութիւնը, ոչ
ալ ստորագնահատել իր գործին արժէքը: Սակայն ճշմարտութիւնը աւելի սիրելի
է քան հայասէր գերման Պատուելին:

Տոքթ. Վոլֆ, գերման պետական պաշտօնեայ, որուն պաշտօն տրուած էր
հրատարակել ձեռնարկ Գիրք ՄԸ, անշուշտ Գերմանիան ձերմկցնե—
լու դիտաւորութեամբ, սիրայօժար հրաժարեցաւ, գործը յանձնելով Լեբսիուսի:

"Տոքթ. Վոլֆ ինծի հասկցուց, կ'ըսէ Լեբսիուս, թէ ինք կը հրաժարէր
ձերմակ Գիրքը հրատարակելէ, եթէ ես ՅԱՆՁՆ ԱՌՆՈՒՄ ՊԱՐՁԵԼ, հիմնուելով վա—
ւերաթուղթերու վրայ, ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ ԳԻՐԲԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ:" Տես
Գերմանիա եւ Հայաստան, թարգմանութիւն, ձեռագիր, Նախաբան...

Վոլֆի սիրով ընդունեցաւ Լեբսիուսի պարտադրած երեք պայմանները.

ա. Արտաքին Գործերու Նախարարութեան ԲՈԼՈՐ դիւանական վաւերաթուղ—
թերը, առանց ոեւէ բացառութեան, դրուեցաւ Լեբսիուսի տրամադրութեան.

բ. Հրատարակելի դիւանական վաւերաթուղթերու ընտրութիւնը կախում ունե—
ցաւ ՄԻԱՅՆ Լեբսիուսի ազատ կամքէն եւ դատողութենէն.

գ. ԱՆՊԱՇՏՕՆ Լեբսիուս ինքն առաջին եղաւ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԿԻԶՆ եւ
ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՆ, փոխանակ Գերման Պետութիւնը յիշխեց յիշխեց յիշխեց
ՊԱՇՏՕՆ ԱՊԷՍ ներկայացնող Տոքթ. Վոլֆին: Տես նոյն, ձեռագիր:

Ոչ թէ միայն հրատարակութիւնը անհատական հատոր մը եղաւ այլ նաեւ
Գերման Պետութեան բարոյական անձը, իբր նորագոյն Պիղատոս, իր ձեռքը լուաց
Հայաստան մեծագոյն ոճիրէն:

Հաւաքածոյէն դժբախտաբար դուրս մնացին շատ կարեւոր վաւերաթուղ—
թեր: Լեբսիուս ինք ալ կը խոստովանի այս իրողութիւնը:

" Հոս լոյս ընծայուած վաւերացումներու ընտրութեան պատասխանա-
տուութիւնը, ինչպէս նաեւ Հայկական Հարցի հանդէպ Գերման Կառավարութեան
վերաբերումին՝ անոնց մէջ ցուցադրուած պատկերին հաւատարմութիւնը՝ ԲՈՂՈՐՈ-
ՎԻՆ ԻՄ ՎՐԱՍ ԿԸ ԾԱՆՐԱՆԱՆ" Տես նոյն, ձեռագիր, Յառաջաբան:

Առ աշտ աշտ քան վաւերացումներու մասին, ընդարձակադոյնը վերապահե-
լով ուրիշ առիթի:

oooooooooooooooooooo
oooooooooooooooooooo
oooooooooooo
oo

Արդէն 1914 ժետրուարին, երբ Պոլսոյ մէջ Զօհրապ եւ Վարդգէս Երեսփոխան կ'ըտրուէին Օսմանեան Խորհրդարարնին, անդին Պերլինի մէջ Կոն Տէր Կոլց փաշա, Գերման եւ Թուրք Կոմիտէի անդրանիկ պաշտօնական նիստին մէջ, Թուրք եւ Գերման պաշտօնական անձնաւորութեանց առջեւ, կ'առաջարկէր Թուրքիոյ հայաբնակ գաւառներէն Հայերը տեղահան ընել դէպի Միջագետք: Հմտէ. Հայ Գողգոթա, էջ 32, 33:

1914 ի վերջերը՝ Դալէադ բացատրած էր Ամերիկեան դեսպան Մորկընթաւի Թուրքիոյ ազգային քաղաքականութիւնը: Արդէն մօտ 40.000 Յոյներ տեղահանուած էին Զմիւռնիոյ շրջաններէն Գերման սպայակոյտին թելադրութեամբ եւ պահանջով: "Որպէս զի Թուրքիան ապրի, ըսած էր Դալէադ Մորկընթաւի, հայրենիքի այս վերջին կտորին վրայ, հարկ է ձերբազատել զայն օտար ժողովուրդներէն: Թուրքիան՝ Թուրքերուն:" Մորկընթաւ էջ 52:

Եւ այս փորձը յաջողած էր:

Իսկ Հայերու բնաջնջման որոշումը շատոնց տրուած էր թէ Երիտասարդ Թուրքերու Կուսակցական գաղտնի ժողովներուն մէջ եւ թէ նախարարներու նիստերուն մէջ: Այս ժողովներէն դուրս մնացած էին Միութեան եւ Յաւաջդիմութեան մասնակցող եւ անդամակցող Հայերը:

Նուր էլ Օսմանիէ կեդրոնի մէջ Հայերու ընդհանուր ջարդը վճռող ժողովներու ընթացքին զանազան արտայայտութիւններ եղած էին եւ մասնաւորապէս Տոքթ. ՆԱԶԸՄ պնդած էր ՊեչԱՏԵՏՏԻՆ ՇԱԲԸՐԻ հետ Հայերու ընդհանրական բնաջնջումին վրայ:

"Պարապ խօսքով նաւ չի քալեր, ըսած էր Տոքթ. Նազըմ: Գործել եւ արագ գործել պէտք է: Հայերը մահացու վէրքի կը նմանին. այս վէրքը նախապէս անվնաս կը կարծուի, բայց երբ ժամանակին չենթարկուի կարող վերաբոյժի մը գործողութեան եւ չհանուի, անպատճառ կը սպաննէ....

"Եթէ 1909 ի Ատանայի Վէ/ եւ այլ վայրերու մէջ մեր կատարել տուածին նման միայն տեղական ջարդերով պիտի գոհանանք, օգուտի տեղ վնաս կը հասնի.... Այս ժողովին մէջ ՔԱՆԻ ԱՆԳԱՄՆԵՐ ԽՕՍԱԾ ԵՄ եւ հիմայ կը

կրկնեմ. եթէ այս մաքրագործումը վերջնական եւ ընդհանուր չլլաւ, օգուտի տեղ այնպայման վնաս կը հասնի: ՊէՏք է ՀԱՅ ԱԶԳԸ ԱՐՄԱՏԱԽԻՆ ԸՆԼԱՅ, ՄԵՐ ՀՈՂԻՆ ՎՐԱՅ ԱՆՀԱՏ ՄԸ ՉՄՆԱՅ. ՀԱՅ ԱՆՈՒՆԸ ՄՈՌՑՈՒԻ: Հիմայ պատերազմի մէջ ենք. ասկէ աւելի յարմար առիթ չի գոյնուիր. մեծ պետութեանց միջամտութիւնը եւ թերթերու բողոքի ձայնը նկատելի իսկ չեն կրնար ըլլալ. ըլլայ նոյն իսկ, խնդիրը կատարուած իրողութիւն կը դառնայ եւ կը փակուի: Այս անգամուան գործողութիւնը ԲՆԱԶՆՋՈՒՄԻ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ՊԻՏԻ ԸՆԼԱՅ, ՀԱՅԵՐՈՒ ՄԷԿ ԱՆՀԱՏՆ ԻՍԿ ՉՄՆԱԼՈՒ ՊԱՅՄԱՆԱԻ ՀԱՐԿ Է ԲՆԱԶՆՋԵԼ ՉԱՆՈՒՔ....

"ԲՆԱԶՆՋՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿԸ ՈՐՈՇԵԼ, ՎՃՈՒԹ ԷՐ ԷՆՎԵՐ ԼՐՉՕՐԷՆ, ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՄԱՐՄՆԻՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆ Է....

Դալէադի հրաւերին վրայ ԲՈՒԷՆԵՐԸ ՀԱԻԱՔՈՒԵՑԱՆ ԵՒ ԴԱՍԱԻՈՐՈՒԵՑԱՆ: Ա Ր Դ Ի Ի Ն Ք Ը. ՄԷԿ ԱՆՀԱՏՆ ԻՍԿ ՉՄՆԱԼՈՒ ՊԱՅՄԱՆԱԻ, ՀԱՅԵՐՈՒՆ ԲՆԱԶՆՋՄԱՆ ՄԱՍԻՆ ՄԻԱԶԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ԳՈՅԱՑԱՄ ԸՆԼԱԼԸ ՀԱՍԿՑՈՒԵՑԱԻ:" Հմտէ. Մեւլան Ջատէ Րիֆաթ. էջ 159. 160. 161:

Միաձայնութեամբ աքձակուած այս մահաժիռէն վերջ, Հայկական Ջարդերու ԳՈՐԾԱԴԻՐ Ե Ր Ր Ե Ա Կ Կ Ո Մ Ի Տ Է Ն երկարատեւ նիստերու մէջ մանրամասնօրէն ուսումնասիրեց Ջարդերու գործադրութեան զանազան եղանակները եւ կազմակերպեց ԽՂՃԱՄՏՕՐԷՆ ՀԱՅԵՐՈՒ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆԱԶՆՋՈՒՄԸ:

Երբեակ Կոմիտէի գաղտնի նիստերէն մէկուն ընթացքին, "Ընկերներ, ըսած էր Պեհապետտին Շաքըր, խիստ կարեւոր եւ ծանր պարտականութիւն մը ստանձնեցինք.... Մենք՝ Երեքներու Գործադիր Կոմիտէն պէտք է միայն կե— դրոնական կառավարութիւնը ձանչնանք եւ ասոր ներկայացուցիչ՝ Նախարարնե— րու Խորհուրդին հետ խորհրդակցինք, համաձայնինք եւ հարկ եղաջ միջոցները կարգադրելէ վերջ, գործադրութեան իրաւունքը մեզի պատկանելու է. կուսակալ կառավարիչ եւ զինուորական հրամանատարները Նախարարը Խորհուրդին ենթակայ ըլլալով, ասոնց միջոցաւ կարգադրուելիք գործերը պատկան Նախարարութեան կը յանձնենք....

ԶՕՀՐԱՊԻ ԵՒ ՎԱՐԴԱԳԵՍԻ ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ.

Դեռ կանոնի է պատմագետին յաւակնիլ ստոյգ եւ կատարեալ պատմութեան ձեռնարկել 1915 ի ջարդերուն ընդհանրապէս եւ յատկապէս Զօհրապի եւ Վարդգէսի ձերբակալութեան սպաննութեան մանրամասն պարագայներուն: Շատ մը փաստաթուղթեր դեռ անմատչելի կը մնան զանազան դիւաններու մէջ:

1915 էն միայն 50 տարի վերջ կրնայ բացուիլ Վատիկանի ամենաճոխ դիւանը: Փակ է նաեւ Վիեննայի կայսերական դիւանի հայկական ջարդերու վերաբերեալ վաւերացութիւններու առատ մթերքը, թէեւ Հ. Վ. Ինկիլիզեան կրցած է հաւաքել ինչ որ կը վերաբերի Հայերու, բայց ոչ ջարդերու:

Պերլիսի դիւանէն շատ փոքր մաս մը միայն հրատարակեց Լեւսիոս. մնացեալ կարեւորագոյն վաւերացութիւններու դէզը 1945 ի դաշնակից զբաւումէն յետոյ գնաց Ճոխացնելու Լոնտոնի եւ Վաշինկտոնի այլապէս ճոխ դիւանները:

Կորսուած կարելի է նկատել Արամ Անտոնեանի կողմէ թրքական աղբիւրներէ հաւաքուած եւ հրատարակուած կցկտուր պաշտօնագրերու բնագիրները, որոնց վաւերականութիւնը դեռ վերջնականապէս չէ հաստատուած: Թրքական ծանօթ պաշտօնագրերու մէջ Զօհրապի եւ Վարդգէսի մասին ոչ մէկ խօսք կայ:

Սահակ Կաթողիկոսի "Կիլիկեան Կսկիծներ" վաւերացութիւններու հաւաքածոն ամբողջական չէ. հոն նշանակուած հեռագիրներէն շատերը չեն հեռագրուած: Հաւաքողը նպատակ ունի ծածկելու նոյն Հայրապետին գործած ծանրագոյն սխալները Զէյթունի յանձնումի խնդրին մէջ: Եթէ չյանձուէր Զէյթուն, անհնար պիտի ըլլար կամ շատ դժուար իրագործել թուրք կառավարութեան ծրագրած հայկական ջարդերը:

Զաւէնի "Պատրիարքական Յուշեր"ու պաշտօնական թղթակցութիւնները արդէն հրատարակուած էին Սեպուհ Ակունիի կողմէ:

Ամերիկացի Տոքթ. Տատ, Մերձաւոր Արեւելքի Օգնութեան անդամ, Պատուելի Եփրեմ Ճըռնազեան կամ Էֆրէմ Ճըռնազ, 1914 էն մինչեւ 1918 Ուրմայի պատերազմական Ատեանի Թարգման քաթուղար, այժմ Ամերիկա, եւ Սարգիս Հայկազնեան,

ներկայիս Հելիոպոլիս, տեղւոյն վրայ քննութիւններ կատարելէ վերջ, Հալե—
պի մէջ պատրաստեցին ընդարձակ տեղեկագիր մը, որմէ կարեւորագոյն մաս մը
նոթիրուած է Զօրապի եւ Վարդգէսի սպանութեան պարագաներուն: Տոքթ. Տատ
այս տեղեկագիրը հաղորդած է Վաշինկթոնի դիւանին:

Իսկ Լեքսիոնս իր հայրենիքը չդատապարտելու համար՝ իր ընդարձակ
հաւաքածոյէն դուրս թողած է կարեւոր վաւերացութիւններէն անոնք որոնք ուղ—
ղակի ցոյց կու տան Գերմանիոյ մեղսակցութիւնը Հայկական Ջարդերուն: Ան—
շուշտ Լեքսիոնսի հայրենասիրութիւնը իրեն թոյլ պիտի չտար հրապարակ հանել
գերման ազգն ու կառավարութիւնը ներկայացնող՝ Պոլսոյ գերման դեսպանին
գաղտնի տեղեկագիրները, որոնց մէջ, Թուրքիոյ Համաթուրանական եւ Համիսլա—
մական քաղաքականութիւնը փայփայելու համար, Վանկենհայմ՝ էնվերի եւ Դալէա
դի կ'առաջարկէ, Թուրքիոյ ընդհանուր պատերազմի մուտքի պայմաններէն մին,
Հայերու տարագրութիւնը եւ բնաշնչումը: 1914 Սեպտեմբեր 8 թուակիր հեռա—
գրով գերման ստալակոյտի պետը կը պահանջէր Թուրքիոյ մուտքը պատերազմի
մէջ: Իսկ Պոլսոյ գերման դեսպան Վանկենհայմ, գաղտնի ժողովի մէջ կ'ըսէ
Թուրքիոյ ընդհանուր սպարապետ էնվերի. "Կովկասը ձեզի տակով, ձեր առջեւ
Թուրանի ձամբան բանալ կ'ուզենք. Թուրքիոյ ԱՄԲՈՂՁԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՐԳԵԼՔ
ՏԱՐՐԵՐԸ ՊԻՏԻ ՓՃԱՅՆԵՔ եւ Պարսկաստանն ալ պիտի գրաւէք:" Դեսպա—
նի հետ տեսակցութենէ տերջ, էնվեր Երիտասարդ Թուրքերու Կոմիտէի եւ Նա—
խարարներու գաղտնի ժողովին մէջ կը յայտարարէ. "...Գերմանիոյ առաջարկ—
ները, որպէս մի մեծ բարիք, որպէս մի անակընկալ երախտիք, ընդունելու
պարտաւոր ենք. մեր ազգային շահը այդ կը պահանջէ": Հմտօք գաղտնի տեսակ—
թիւն էնվերի եւ Վանկենհայմի. Մեւլան Ջատէ Րիֆաթ. Օսմանեան Յեղափոխու—
թիւնը եւ Մութ Մալքերը. էջ 24:

Ենի Բէօյի ժողովին մէջ, Շէօնպերկ, Գերմանիոյ ներկայացուցիչը,
ամէն կերպով կ'ընդդիմանար Հայ զաւառներու մէջ ներմուծուելիք բարենո—
րոգումներուն՝ առարկելով զլիաւորաբար թէ "ԱՅՍՊԻՍԻ ԻՆՔՆՕՐԻՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ՊԻՏԻ ՅԱՆԳԷՐ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱԶՄՐՈՒԹԵՆԷՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱՏԱՐԵԱԼ ԲԱԺԱՆՈՒՄԻՆ":
Հմմտէ՛ Ռուս Նարնշազոյն Գիրք էջ 207, եւ Մանտեղշտամ:

էջ 228:

Այս փաստերով չենք ուզեր մեղադրել Լեւսիուսի միամտութիւնը, ոչ
ալ ստորագնահատել իր գործին արժէքը: Սակայն ձշմարտութիւնը աւելի սիրելի
է քան հայասէր գերման Պատուելին:

Տոքթ. Վոլֆ, գերման պետական պաշտօնեայ, որուն պաշտօն տրուած էր
հրատարակել ձ Ե Ր Մ Ա Կ Գ Ի Ր Բ Մ Ը, անշուշտ Գերմանիան ձերմկցնե—
լու դիտաւորութեամբ, սիրայօժար հրաժարեցաւ, գործը յանձնելով Լեւսիուսի:

"Տոքթ. Վոլֆ ինծի հասկցուց, կ'ըսէ Լեւսիուս, թէ ինք կը հրաժարէր
ձերմակ Գիրքը հրատարակելէ, եթէ եՍ ՅԱՆՁՆ ԱՌՆՈՒՄ ՊԱՐՁԵԼ, հիմնուելով վա—
ւերաթուղթերու վրայ, ԳԵՐՄԱՆԻՅԱ ԴԻՐՔԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ:" Տես
Գերմանիա եւ Հայաստան, թարգմանութիւն, ձեռագիր, Նախաբան...

Վոլֆի սիրով ընդունեցաւ Լեւսիուսի պարտադրած երեք պայմանները.

ա. Արտաքին Գործերու Նախարարութեան Բ Ո Լ Ո Ր դիւանական վաւերաթուղ—
թերը, առանց ոեւէ բացառութեան, ըրուեցա՞ն Լեւսիուսի տրամադրութեան.

բ. Հրատարակելի դիւանական վաւերաթուղթերու ընտրութիւնը կախում ունե—
ցաւ ՄԻԱՅՆ Լեւսիուսի ազատ կամքէն եւ դատողութենէն.

գ. ԱՆՊԱՇՏՕՆ Լեւսիուս ինքն առաջին եղաւ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԿԻՁՆ եւ
ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԻԱՆԱՏՈՒՆ, փոխանակ Գերման Պետութիւնը յիշխեցա՞նք յիշխեցա՞նք ///
Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Պ Է Ս ներկայացնող Տոքթ. Վոլֆին: Տես նոյն, ձեռագիր:

Ոչ թէ միայն հրատարակութիւնը անհատական հատոր մը եղաւ այլ նաեւ
Գերման Պետութեան բարոյական անձը, իբր նորագոյն Պիղատոս, իր ձեռքը լուաց
Հայասպա՞ն մեծագոյն ոձիրէն:

Հաւաքածոյէն դժբախտաբար դուրս մնացին շատ կարեւոր վաւերաթուղ—
թեր: Լեւսիուս ինք ալ կը խոստովանի այս իրողութիւնը:

" Հոս լոյս ընծայուած վաւերացումներու ընտրութեան պատասխանա-
տուութիւնը, ինչպէս նաեւ Հայկական Հարցի հանդէպ Գերման Կառավարութեան
վերաբերումին՝ անոնց մէջ ցուցադրուած պատկերին հաւատարմութիւնը՝ ԲՈՂՈՐՈ-
ՎԻՆ ԻՄ ՎՐԱՍ ԿԸ ՄԱՆՐԱՆԱՆ" Տես նոյն, ձեռագիր, Յառաջաբան:

Առ այժմ այսքան վաւերացումներու մասին, ընդարձակագոյնը վերապահե-
լով ուրիշ առիթի:

•••••
•••••
•••••
••

Արդէն 1914 ժետրուարին, երբ Պոլսոյ մէջ Ձօհրապ եւ վարդապետ Երես֊
փոխան կ'ըտրուէին Օսմանեան Խորհրդարարնին, անդին Պերլինի մէջ Կոն Տէր
Կոլց փաշա, Գերման եւ Թուրք Կոմիտէի անդրանիկ պաշտօնական նիստին մէջ,
Թուրք եւ Գերման պաշտօնական անձնաւորութեանց առջեւ, կ'առաջարկէր Թուրք֊
քիոյ հայաբնակ զաւառներէն Հայերը տեղահան ընել դէպի Միջագետք: Հմտէ.
Հայ Գողգոթա, էջ 88, 89:

1914 ի վերջերը՝ Դալէադէ բացատրած էր Ամերիկեան դեսպան Մորկընթաւի
Թուրքիոյ ազգային քաղաքականութիւնը: Արդէն մօտ 40.000 Յոյներ տեղահան֊
ուած էին Ձմիւռնիոյ շրջաններէն Գերման սպայակոյտին թելադրութեամբ եւ
պահանջով: "Որպէս զի Թուրքիան ապրի, ըսած էր Դալէադէ Մորկընթաւի, հայրե
նիքի այս վերջին կտորին վրայ, հարկ է ձերբազատել զայն օտար ժողովուրդ֊
ներէն: Թուրքիան՝ Թուրքերուն:" Մորկընթաւ էջ 52:

Եւ այս փորձը յաջողած էր:

Իսկ Հայերու բնաջնջման որոշումը շատոնց տրուած էր թէ Երիտասարդ
Թուրքերու Կուսակցական զադտնի ժողովներուն մէջ եւ թէ Նախարարներու
նիստերուն մէջ: Այս ժողովներէն դուրս մնացած էին Միութեան եւ Յառաջ֊
դիմութեան մասնակցող եւ անդամակցող Հայերը:

Նուր էլ Օսմանիէ կեդրոնի մէջ Հայերու ընդհանուր շարժը վճռող
ժողովներու ընթացքին զանազան արտայայտութիւններ եղած էին եւ մասնա֊
ւորապէս Տոքթ. ՆԱԶԸՄ պնդած էր ՊԵՀԱՏ ԵՏՏԻՆ ՇԱԲԸՐԻ հետ Հայերու ընդհան֊
րական բնաջնջումին վրայ:

"Պարապ խօսքով նաւ չի քալեր, ըսած էր Տոքթ. Նազըմ: Գործել եւ
արագ գործել պէտք է: Հայերը մահացու վէրքի կը նմանին. այս վէրքը նա֊
խապէս անվնաս կը կարծուի, բայց երբ ժամանակին չենթարկուի կարող վի֊
րաբոյժի մը գործողութեան եւ չհանուի, անպատճառ կը սպաննէ....

"Եթէ 1909 ի Ատանայի քի/ եւ այլ վայրերու մէջ մեր կատարել
տուածին նման միայն տեղական շարժերով պիտի գոհանանք, օգուտի տեղ վնաս
կը հասնի.... Այս ժողովին մէջ ԲԱՆԻ ԱՆԳԱՄՆԵՐ ԽՕՍԱՄ ԵՄ եւ հիմայ կը

կրկնեմ. եթէ այս մաքրագործումը վերջնականն եւ ընդհանրորէն չըլլայ, օգուտի տեղ այնպայման վնաս կը հասնի: ՊէՏՔ է ՀԱՅ ԱԶԳԸ ԱՐՄԱՏԱԽԻՆ ԸՆԼԱՅ, ՄԵՐ ՀՈՂԻՆ ՎՐԱՅ ԱՆՀԱՏ ՄԸ ՁՄՆԱՅ. ՀԱՅ ԱՆՈՒՆԸ ՄՈՌՑՈՒԻ: Հիմայ պատերազմի մէջ ենք. ասկէ աւելի յարմար առիթ չի գոյնուիր. մեծ պետութեանց միջամտութիւնը եւ թերթերու բողոքի ձայնը նկատելի իսկ չեն կրնար ըլլալ. ըլլայ նոյն իսկ, խնդիրը կատարուած իրողութիւն կը դառնայ եւ կը փակուի: Այս անգամուան գործողութիւնը ԲՆԱԶՆՁՈՒՄԻ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ՊԻՏԻ ԸՆԼԱՅ, ՀԱՅԵՐՈՒ ՄԷԿ ԱՆՀԱՏՆ ԻՍԿ ՁՄՆԱԼՈՒ ՊԱՅՄԱՆԱԻ ՀԱՐԿ Ե ԲՆԱԶՆՁԵԼ ՁԱՆՈՆՔ....

"ԲՆԱԶՆՁՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿԸ ՈՐՈՇԵԼ, ՎՃՏԱԾ ԷՐ ԵՆՎԵՐ ԼԸԶՕՐԷՆ, ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՄԱՐՄԻՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆ Ե....

Դալէադի հրաւերին վրայ ԲՈՒԷՆԵՐԸ ՀԱԻԱԲՈՒԵՑԱՆ ԵՒ ԴԱՍԱԽՈՐՈՒԵՑԱՆ, Ա Ր Դ Ի Ի Ն Ք Ը. ՄԷԿ ԱՆՀԱՏՆ ԻՍԿ ՁՄՆԱԼՈՒ ՊԱՅՄԱՆԱԻ, ՀԱՅԵՐՈՒՆ ԲՆԱԶՆՁՄԱՆ ՄԱՍԻՆ ՄԻԱԶԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ԳՈՅԱՑԱԾ ԸՆԼԱԼԸ ՀԱՍԿՑՈՒԵՑԱԻ:" Հմտէ. ՄԵԼԼԱՆ Ջատէ Բիշաթ. էջ 159. 160. 161:

Միաձայնութեամբ աթճակուած այս մահավճիռէն վերջ, Հայկական Ջարդերու ԳՈՐԾԱԴԻՐ Ե Ր Ր Ե Ա Կ Կ Ո Մ Ի Տ Է Ն երկարատեւ նիստերու մէջ մանրամասնօրէն ուսումնասիրեց շարդերու գործադրութեան զանազան եղանակները եւ կազմակերպեց ԽՂՃԱՄՏՕՐԷՆ ՀԱՅԵՐՈՒ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆԱԶՆՁՈՒՄԸ:

Երրեակ Կոմիտէի գաղտնի նիստերէն մէկուն ընթացքին, "Ընկերներ, ըսած էր Պեհապետին Շաքըր, խիստ կարեւոր եւ ծանր պարտականութիւն մը ստանձնեցինք.... Մենք՝ Երեքներու Գործադիր Կոմիտէն պէտք է միայն կե— դրոնական կառավարութիւնը ձանձնանք եւ ասոր ներկայացուցիչ՝ Նախարարնե— րու Խորհուրդին հետ խորհրդակցինք, համաձայնինք եւ հարկ եղա՞ միջոցները կարգադրելէ վերջ, գործադրութեան իրաւունքը մեզի պատկանելու է. կուսակալ կառավարիչ եւ զինուորական հրամանատարները Նախարարը Խորհուրդին ենթակայ ըլլալով, ասոնց միջոցաւ կարգադրուելիք գործերը պատկան Նախարարութեան կը յանձնենք....

Թիւնը քշուեցաւ դէպի Միջագետք: Կիլիկիոյ բոլոր Հայերու զանգուածային տեղահանութիւնը կը կատարուի: Նոյնպէս Պոլիս: Ընդհանուր յուսահատութիւն:

Լեփսիոս:

"Սոֆիայէն 17 Յունիսին.

"Պոլիս քսան Հնչակեանները կախուեցան: Նոյն վախճանը կը սպասէ Անգարա արքայապետ Ռաշիդականներուն: Կը խնդրենք որ քիթի/կիթի/ ընէք ինչ որ կարելի է այս չարիքներուն առջեւ առնելու":

Լեփսիոս Թիւ 82

Զիմմերման Վանկենհայմէն դարձեալ կը խնդրէ միջամտել որ Ռաշիդականներու դէմ տրուած մահապաշտօնները ետ առնուին կամ յետաձգուին: Մինչ Վանկենհայմ արդէն հաղորդած էր Կոն Պետման Հոլվելի: "Դալէադ կը յայտարարէ Տոքթ. Մարտըմանի". Բ. Դուռը պիտի օգտուի Ընդհանուր պատերազմէն արմատապէս մաքրագործելու համար երկրին ներքին թշնամիները եւ ԱՅՍ ԳՈՐԾԻՆ Մէջ Զ'ՈՒԶԵՐ ՕՏԱՐ ԴԻԻԱՆԱԳԻՍԱԿԱՆ ՄԻՋԱՄՏՈՒԹԻՒՆ ԸՆԴՈՒՆԻԼ:"

Նոյն Մարտըման Յուլիս 12 ին կ'աւելցնէ ծանօթութիւն մը այս մասին "Հալէպ գտնուող Սիսի Կաթողիկոսին (18 Յունիս) թուակիր տեղեկութեան համեմատ, Զօհրապ եւ Վարդգէսէ զատ, Հալէպ կը գտնուէին նաեւ Տոքթ. Տաղաւարեան, Ակնունի Զարդարեան /Ազատամարտի Խմբագրապետը/ Խաթակ /Ազատամարտի Խմբագիրը/: Ինչպէս վերջերս Պատրիարքը ինծի պատմեց, Տիգրանակերտի մէջ կացութիւնը շատ ծանր է: 12 Հայեր բրածեծ մեռան հարցաքննուելէ առաջ: Տիգրանակերտի Եպիսկոպոսը յուսահատութեամբ անձնասպան եղաւ: Վարդգէս Էֆէնտի հակայեղափոխութեան ատեն իր տան մէջ քիթի շաբաթներով պահած էր ծանօթ խալիլ պէյը" 10³

Նկարագրելով Տիգրանակերտի վալիին ինքի գազանութիւնը՝ Մուսոնլի Գերման Հիւպատը Հոլշտայն կը հեռագրէ Պոլսոյ դեսպանատան. 10 Յունիս 1915 ին. "Տիգրանակերտի Վալիին Ռեշիտ պէյ, կատաղի շան մը պէս կատղած է իր նահանգի քրիստոնէաներուն դէմ:.....

... Կառավարութիւնը պէտք է անմիջապէս պաշտօնանկ ընէ զայն եւ այդպէսով ցոյց տայ թէ ինք չի հաւանիր անոր գործելակերպին:"

Այս Ռեշիտ Պէյն է որ հեռագիրներով անդադար կը պահանջէր Հալէպի Կուսակալէն շուտով իրեն ղրկել Զօհրապն ու Վարդգէսը. ինքն էր որ պէտք եղած հրահանգները տուած էր աւագակապետներուն զանոնք սպաննելու համար: Ինքն էր որ համաձայնած էր Մահմուտ Նետիմի հետ դաւադրութիւնը լարելու գործին մէջ:

Դիւանագիտական բոլոր միջամտութիւնները կը բախէին Դալէադի կամ խուսափողական, կամ յուսադրիչ եւ կամ ալ ուղղղակի մերժողական պատասխանին:

Թերթօն թիւ 24 կու տայ Ռէօսլէիր հեռագիրը:

Մեր թարգմանութեան մէջ նոյն հեռագիրը կը ներկայանայ հետեւեալ ձեւով.
" Կայսերական Հիւպատոսարան փաստ. թիւ 103
Հալէպ.

Հեռագիր

ղրկուած Հալէպէն 1915 Յունիս 29 ին
Բերա հասած 1915 Յունիս 29 ին:

Գերման Դեսպանատան

Կ. Պոլիս.

Զօհրապ եւ Վարդգէս էֆէնտիներ, լաւածանօթ երկու Հայ երեսփոխաններ, Տիգրանակերտ երթալու իրենց ձամբուն վրայ, Դերկայիս կը գտնուին հոս:
Դատելով պարագաներէն եւ երեւոյթներէն, Տիգրանակերտ ղրկուիլ, կը նշանակէ ստոյգ մահուան երթալ: Զօհրապ սրտի տկարութիւն ունի, եւ Վարդգէսի կինը զաւակ ունեցած է: Խոնարհաբար կը խնդրեմ որ միջամտէք որէպս զի անոնք կարենան Հալէպ մնալ:

Այս հեռագիրը կը ղրկեմ իսլամ բարձրաստիճան պաշտօնեայի մը թելադրութեամբ:

Ռէօսլէր:

Այս հեռագրական փաստաթուղթին վրայ Մորտդման Յուլիս 12 կ'աւելցնէ հետեւեալ ծանօթութիւնը: Տես վերեւ.....

Թիւ 107. Ռէօսլէր կը հեռագրէ նորէն Դեսպանատուն, Յուլիս 8 ին.
"Ճեմալ Փաշան հրահանգ տուաւ արգիլելով Հայերու ջարդը: Կառավարութեան առաջարկեց նոյն հրամանը հռչակել նաեւ երրորդ բաժակի շրջավայրին մէջ: Իր իրաւասութեան շրջանակը կ'երկարի արեւելքէն մինչեւ Ուրֆա, մինչ Տիգրանակերտ կը գտնուի երրորդ բանակի իրաւասութեան տակ: Կը խնդրեմ որ Ձեր ազդեցութիւնը բանեցնէք

կառավարութեան վրայ ձեմալի տեսկէտին համաձայն:"

Ռէօսլէր:

Յուլիս 9 ին վանկենհայմ կը տեղակազրէ նոյն իմաստով Գերմանիոյ վարչապետին: փաստ. թիւ 108:

Նոյն թուականը կրող ուրիշ հեռագրով մը Ռէօսլէր կը տեղեկացնէ. ձեմալ փաշա նորէն խիստ հրաման հանած է արգիլելով Հայերու ջարդը իր հրամանատարութեան շրջանակին մէջ եւ հրահանգած է որ նման հրամաններ յարգուին նաեւ երրորդ բանակի շրջանակին մէջ:" շար. տես վերեւ:

Թերթօն թիւ 24.

Գերմանիա եւ Հայաստան թիւ 120.

Տեղեկագիր Ռէօսլէրի 27 Յուլիս 1915:

Ծանօթ Հայ երեսփոխաններ Զօհրապ եւ վարդգէս Պոլսէն աքսորուած կարձ ժամանակ մը Հալեպ մնացին: Անոնք գիտէին թէ պիտի սպաննուէին եթէ զործադրուէր զիրենք Տիգրանակերտ փոխադրելու հրամանը: Այս մասին եւ առիթ ունեցալ տեղեկացնելու Կայսերական Դեսպանատան: Իրենց ընկերացած եւ հիմալ հոս վերադարձած զինայրերու ք/ ժանտարմ/ պատմածներուն համաձայն իբր թէ աւագակներու հանդիպած ըլլան, որոնք պառհաբար հրացանով սպաննալ ըլլան ձիշղ երկու երեսփոխաններ: Այլեւս ոչ մէկ տարակոյս կայ որ կառավարութիւնը Ուրֆայի եւ Տիգրանակերտի ծամբուն վրայ զանոնք սպաններ տուած ըլլայ:

.....նոյն տեղեկագիրը կայսերական Դեսպանատան ղրկել կու տամ:

Ռէօսլէր

Թիւ 119:

Բերա 21 Յուլիս 1915: Ծանօթութիւն:

Բ.Դրան մօտ/ Իմ խոնարհ տեսկէտիս համաձայն վերջին օրերս/կատարած բոլոր դիմումներէս փորձառաբար կրնամ հետեւցնել.../...Բարսեղեանի եւ Պալաքեանի ինպաստ/ Զանկրիի մէջ/ որ մեր բոլորդիմումները ոչ մէկ հետեւանք կ'ունենան, յարաբերաբար անոնք հակառակ արդիւնք կու տան:.....

Իբրեւ թէ

Դալեադ/որոշեր է... գալով Զօհրապի եւ վարդգէսի հարցին, ըսած է թէ կարելի է միջամտել դատաստանական խնդիրներու մէջ: կարելի դեռ թերեւս դիմում մըն ալ կատարել Պատերազմական Նախարարին թեան մօտ: Մորտդմանն

Հայաստանի վրայ իրականացնուած հայերէն լուծարման քաղաքական քննարկումները 1915 թ. հունիսի 9-ից հունիսի 27-ը ընկած ժամանակահատվածում Գերմանիայի Կայսերական Դեսպանատանը հասնող փոխադրված և փոխադրվող հայերի մասին տեղեկությունները և դրանց հիմամբ Կայսերական Դեսպանատանի կողմից ընդունված որոշումները:

վարկը եւ իրաւունքը: Թէ Դալէադը թէ ձեմալ լաւ գիտէին թէ Տիգրանակերտ երթալ
կը նշանակէր ձամբուն վրայ սպաննուիլ: Դալէադի նպատակն էր կէս խոստումով՝
առանց վիրաւորելու ձեմալի արժանապատուութիւնը եւ անձնասիրութիւնը, անգամ մը
Զօհրապն ու Վարդգէսը դուրս հանել ձեմալի հրամանատարութեան շրջանէն: Իսկապէս
ալ ձեմալ կարող էր, ինչպէս ուրիշ առթիւ, զանց ընել Դալէադի հրամանը եւ գործել
բոլորովին անկախօրէն: Բայց ձեմալ չուզեց այն աստիճանի հասնիլ: Զօհրապ
յատկապէս մտերիմ էր ձեմալի. բայց այս մտերմութիւնը մնացած էր արդեօք նոյն
Խիբ/ Հալեպի մէջ ալ:

Ատանայի 1909 ի ջարդերուն յաջորդող հակազդեցութիւնը եւրոպական
շրջանակներու եւ ընդդիմադիր տարրերու մօտ տակաւ մարելու համար Երիտասարդ
Թուրքերու Կոմիտէն որոշած էր "մէկ թիւ քարով երկու թռչուն զարնել", հեռացնել
ձեմալը եւ մեղմել Դաշնակցականներու հակազդեցութիւնը: Դաշնակցական Կուսակ-
նեցեակայացնելիք/
թեան նշանակաւիք անձը պիտի ըլլար Ատանայի կուսակալ: ձեմալի եւ Դաշնակցութեան
միջեւ միջնորդն էր Զօհրապ եւ բարեխօս: Մեւլան Զատէ Բիֆաթ, Օսմանեան Յեղա-
փոխութիւնը եւ Մուրթ Մալքերը, էջ 182 183 184: "ձեմալին Ատանայի կուսակալութեան
թեան նշանակումը երեւութապէս այսպէս կապարուած էր եւ սակայն իրականին մէջ
անոր նշանակումը իթթիհատի եւ Թէրազդի կողմէ որոշուած էր, եւ միայն Դաշնակ-
ցութիւնը գոհ ձգելու եւ ընդդիմադիրներու հետ անոնց յարաբերութիւնը խզելու
համար խաղցուած խաղ մըն էր, մէկ քարով երկու թռչուն զարնուալն էր:"

Ա.Անտոնեան կ'ենթադրէ թէ ձեմալ Հալեպ եկաւ Պիտիբի Զօհրապէ եւ
Վարդգէսէ վերջ. "Վրայ հասաւ ձեմալ փաշա: Զօհրապ եւ Վարդգէս տեսնուեցան անոր
հետ: Փաշային մեկնումին յաջորդ օրն իսկ Պեքիր Սամի պէյ անոնց ըսաւ, թէ պիտի
մեկնին փաշային հրամանով:"

Անտոնեան նորէն կը սխալի: ձեմալ Հալեպ հասաւ Յունիս 24 ին իսկ
յաջորդ օրը Յունիս 25, Հալեպ Գամանեցին Զօհրապ եւ Վարդգէս:

ձեմալ Հալեպէն մեկնեցաւ Յունիս 6էն 7:

ձեռնալ լաւ գիտէր թէ զ եւ Վ Ատեանի առջեւ երբեք պիտի չներկայանա՞րն։
Պարզապէս չուզեց ազատել զանոնք եւ բախումի առիթ չստեղծել դալէադի հետ։

Դալէադի գաղտնի հրահանգով, Տիգրանակերտի Կուսակալը անդադար կը պա—
հանջէր Հալեպի կուսակալութենէն որ անմիջապէս իրեն ղրկուին զ եւ Վ դատուելու
համար։ ԹԹ 21։

Զ եւ Վ. Մեծ յոյս դրած էին նոր Կուսակալ Պեքիր Սամիի վրայ, որ իրենց
"մօտիկ բարեկանմ էր"։ Յուլիս 10 ին Հապեպ հասաւ Պեքիր Սամի։ Երկրորդ օրը զ եւ
Վ այցելեցին անոր. Պանդոկ վերադարձան մեծ ոքրախութեամբ։ Կուսակալը խոստացեր
էր "գրել Պոլիս որէպս զի Թոյլ տրուի անոնց մնալ Հալեպ։ Պեքիր Սամի պտացաւ
միշտ միեւնոյն պատասխանները Դալէադէն թէ զ եւ Վ պահանջուած են Տիգրանակերտի
Կուսակալ Ռեշիտ պէյէն Ատեանի առջեւ ելլելու համար։

Կ'երեւի թէ Պեքիր Սամի անկեղծ էր. կը փափաքէր ազատել իր բարեկամները։
Անոնց թելադերց որ փախչին. մանրամասնութիւններ ալ տուաւ փախուստի ապահովու—
թեան մասին։ Ինչպէս միշտ, փախուստի ամէն ծրագիր Վարդգէսի լաւատեսութեան եւ
կամապաշտութեան բախեցաւ դժբախտաբար։

Զօհրապի եւ Վարդգէսի ազատութեան համար եղած բոլոր դիմումներէն
ամենէն աւելի ազդեցիկը Հալեպի Կուսակալ ձեւալի դիմումն եղաւ, որ խիստ
բախեցաւ
Դաւէադի կամապաշտ վայրագութեան եւ յանգեցաւ հուսկ ձեւալի հեռացու-
մին:

Այս մասին արդէն Հալեպի գերման հիւպատ Իէօսլէր հեռագրած էր Յունիս
Յին, Զօհրապի եւ Վարդգէսի ձերբակալութեան օրը, Պոլսոյ Գերման Դեսպալանին.
"... Կառավարութեանը քաղաքականութիւնը իրագործելու համար մասնաւոր պաշտօնեայ
մը, էյուպ պէյ, ղըկ^Բուեցաւ Հալեպ իբր պատուի^Բակ, որ իր հրահանգները կը ստա-
նայ Յախրի Փաշայէն: Վալին, ձեւալ պէյ, պաշտօնանկ եղաւ, կառավարութիւնը զայն
շատ մեղմ գտած էր:" Գերմանիա եւ Հայաստան, Թիւ 75:

Նոյն գերման հիւպատը (Յունիս 21-ին), Ակնունիի եւ ընկերներու Հալեպ
Ժամանումի օրը, կը հեռագրէր Պոլիս Գերման Դեսպալանին. "Հալեպի Վալին, ձեւալ
պէյ, հրահանգ ստացաւ փոխադրուելու Անգարայի Վալիին հետ: Պաշտօնական այս
փոփոխութիւնը վերագրելու է այն դիրքին զոր ինք բռնեց Հայկական հարցին հան-
դէպ: Մինչեւ այսօր ձեւալ պէյ ոչ ոք աքսորեց Հալեպի նահանգէն եւ երաշխիք
տուաւ որ Հայերը հանդարտ պիտի մնան: Յայտնի է որ կառավարութիւնը կ'ուզէ
ազատօրէն գործել հոս: Պաշտօնի այս փոփոխութիւնը շատ ցաւալի պիտի ըլլայ
Թրքական շահերուն նկատմամբ:" Գերմանիա եւ Հայաստան, Թիւ 87:

ձեւալ ինքն ալ, 1915 Սեպտ. 24 ին Գոնիայի մէջ խիստ Պատուելի Աշտեանի
կը յայտարարէ. "Ես Հալեպի Կուսակալ էի. ինծի հրաման եկաւ" Թէյթիթի/ Երթալ
Զէյթունցիները տեղահան ընելու: "Ես ալ ըսի թէ Զէյթուն կ'երթամ, եթէ հոն
յանցաւոր մարդիկ գտնեմ, պատերազմական Ատեանի կը յանձնեմ, եւ եթէ դատապար-
տուին մահուամբ կը ապտժեմ զանոնք, . բայց մեղաւորներն ու անմեղներն անխտրա-
բար, կին աղջիկ, մանուկ, տեղահան չեմ ըներ: ... Մարաշը անկախ Կառավարչութիւն
յայտարարեցին եւ ուղղակի Պոլսոյ հետ կապեցին, եւ Դաւէադի հրամանով Զէյթունը
տարագրեցին եւ Զէյթունցիները փախուցին:" Գոնիայէ Յունիս, էջ 178:

Բաղդադի
Երթալ:

Պոլսէն ձեւալի ուրիշ հրահանգ մը կու գայ երթալու Անտիոքի շրջանի
Հայերը տեղահան ընելու: Ձեւալ կը գրէ որ եթէ Անտիոքի ծովեզերեայ դիրքը ան-
պատեհ է, իրեն ղրկեն ցանկը ուրիշ նահանգներու ուրոնք նոյն անպատեհութիւնը
չունենան: Ձեւալ կը խնդրէ որ նախ իրեն ղրկեն Անտիոքի շրջանէն տարագրուելիք
Հայերուն կալուածներուն փոխարժէքը որէպս զի կարենայ վճարել^{եւ} տեղահան ընել
զանոնք: Կը մերժեն Քթիկ/Վիսթի/ փոխարժէք վճարել եւ կը հրամայեն որ
Իրթիկ/ բռնութեամբ տարագրէ Հայերը: Ձեւալ բացայայտօրէն կը պատասխանէ որ ինք
Ճքմահաձ հրամանի չի հնազանդիր":

Դալէաթ եւ ընկերութիւն կը գրեն ձեւալի որ Գոնիա երթայ քանի որ
Գոնիայի նահանգէն Հայերը պիտի չտարագրուին: Հմտ. Գոնիայէ Յուլի, էջ 178:

Սահակ Կաթողիկոս Թաթաւազի/ Հալեպէն կը հեռագրէ Պոլիս Ջալէն Պատրիար-
քի 13 Հոկտ. 1914 ին. "...Ձէյթունցի կալանաւորներուն փոխարժեքութիւնը եւ դատը
Մարաշի մէջ տեղի պիտի ունենայ. իսկ մենք կը փափափինք որ անոնք Հալեպ փոխա-
դրուին եւ դատավարութիւնը հոս տեղի ունենայ. այս մասին պէտք եղած դիմումները
կատարուած են եւ պատասխանի կը սպասենք:" Կկ. էջ 128:

Ձեւալի արդարադատութեան վարյ Սահակ Կաթողիկոս մեծապէս վստահ էր եւ
լաւ կը ծանչնար անոր բարեացակամութիւնը: Կաթողիկոսը կը գրէ Գիւտ Եպսին 1915
Մարտ 13 ին. "...Հալեպ կատարուած դիմումին վրայ Վալին խոստացած է գոհացում
տալ եղած խնդրանքին ն.գ. նախարարութեան դիմելով եւ արդիւնքը մերայնոց հաղոր-
դել խոստանալով:" նոյն էջ 130:

Եթէ Ձեւալ մնար Հալէպ, անտարակոյս կ'ազատէր Զօհրապի եւ Վարդգէսի
կեանքը: Անկեղծօրէն հակառակ էր տեղահանութեան եւ ջարդերուն: Սահակ Կաթողիկոս
զինք մօտէն կը ծանչնար եւ ինքն է որ կը վկայէ. "Ձեւալ պէյին Գոնիա փոխա-
դրուիլը բոլոր ցաւերուն վրայ նոր ցաւ մը եղաւ, նա բոլոր հոգւով հակառակ էր
տարագրական քաղաքականութեան, մեզի չափ ինչ ցաւէր աննախընթաց թշուառութեան

վրայ, բայց չէր կարող դարձնել տանիլ, բայց վերջապես իր զգացման զոհն եղաւ...
 Վշտի եւ տառապանքի ցեղը անդարձանելի կորուստ մը ունեցաւ յանձին նորին Վսե-
 մութեան: Վերջին այցելութեան գրեթէ արտասուքով մեկնեցաւ եւ Եկեղեցւոյ
 գաւիթին մէջ գաղթականաց շեղակոյտը տեսնելով՝ յայտարարեց. "Երանի գետինը
 պատռէր եւ զիս կ'լլէր, քան տեսնէի պարզուած թշուառութիւնը. Բ:"

"Խնդրեցինք որ Գոնիայի կուսակալութեան մէջ եղած 5-6000 Զէյթուն-
 ցիներուն չզլանայ իր հայրական խնամքները եւ այդքանով գոնէ մեղմացնէ իր
 բաժանժան առթած կսկիծը. խոստացաւ, ոչ միայն այսքան, նաեւ Պօլիս հանդիպե-
 լուն՝ ընդհանուրին համար աշխկիտիլ:..."

Ճիշդ է որ ծելալ Պօլիս քառասուն օր աշխատեցաւ Դալէադի եւ Երրեակ
 Զարդերու գործադիր երրեակ կոմիտէի անդամներուն մօտ ոչ միայն Գոնիայի Հա-
 յերեք փրկել տարագրութենէ այլ նաեւ բոլոր գաղթականներուն վիճակը բարւոքել:
 Սակայն իր ջանքերը իզուր անցան: Իրեն եղան խոստումներ որպէսզի Պօլիսը թո-
 դու եւ շարդարար Իճիսի/Թի/Խի/ պետական եւ կուսակցական իշխանութիւնները
 աւելի չձանձրացնէ իր աղաչանքներով եւ դիմումներով:

Հազիւ Պօլիսէն Գոնիա հաճաւ, արդէն տարագրութեան հրահանգը երկու օր
 առաջ սկսած էր գործադրուիլ՝ հակամակ իրեն տրուած խոստումներուն: Իրեն
 շատեր աղաչեցին որ մնայ եւ գոնէ իր կարելին ընէ անհատներ ազատելով որով-
 հետեւ ինք տարագրութիւնն ու շարդերը կը նմանցնէր հեղեղի որ իր առջեւ կը
 քշէ կըտ տանի ամէն ինչ. էականը այդ հեղեղէն ազատել էր ինչ որ կարելի էր:
 Իր կարելին ըրաւ: "Իրեն ամէն դիմողը տարագրութենէ կերպով մը ազատել աշխա-
 տեցաւ: Մէկուն համար՝ Ծեր է, ուրիշի մը համար՝ հիւանդ է, այս ալ արհեստա-
 ւոր է, ըսելով՝ շատերը ազատեց եւ մէկ ու կէս ամիսի չափ այդ անիրաւութեան դէ-
 դէմ մաքառելէ ետքը՝ ստիպուեցաւ Գոնիայէն մեկնիլ:" Գոնիայ Թուշեր, էջ 177:

Սեպտ. 24 ին , ձեւաւ Խ/Իժ/ կը յայտարարէ Պատուելի Աշտեանի . " "Այլեւս այս անիրաւ վարչութենէն ազատեցայ": "....Հիմայ Պոլսէն հեռագիր ստացայ: Դաւէադ պէյ կ'ըսէ թէ, կամ մեր հրամանին կը հպատակիս եւ կամ պաշտօնէ կը հրաժարիս: Ես այսպէս անիրաւ հրամաններ չեմ կրնար գործադրել: Պաշտօնէս, դիրքէս եւ ամսականէս կը հրաժարիմ: Եւ ԱՆԱԹԴԱՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԻՔ ՁԵՄ ԸԼԼԱՔ: "

Հալեպի մէջ ձեւաւ ըրաւ ինչ որ կարելի էր փրկելու համար Ձօհրապի եւ Վարդգէսի կեանքը. շատ մը իսլամներ իրեն եւ ձեմալի դիմեցին որ քիւրճ/ Ձօհրապ եւ Վարդգէս Հալեպ մնան: ձեւալ եւ ձեմալ ստոյգ գիտէին որ զանոնք Տիգրանակերտ ուղղարկել համազօր էր զանոնք մեռցնելու ղրկելու: "Ձէի կրնար, կ'ըսէ ձեմալ, զանոնք ձեռքովս մեռնելու ղրկել: " Թերթօն թիւ 20: ձեւալ գրեց Պոլիս որ Ձօհրապ եւ Վարդգէս մնան Հալեպ: Դաւէադ չի պատասխաներ: Այլ ծածկագիր հեռագիրով Խ/Իժ/ հրահանգ կը ղրկէ Տիգրանակերտի կուսակալ Րեշիտ պէյի որ Հալեպէն պահանջէ Ձօհրապ ու Վարդգէսը: ձեւալ իր կարգին չի պատասխաներ Րեշիտի: Կը խոստանայ Ձօհրապի եւ Վարդգէսի եւ չի թողուր որ անոնք Հալեպէ մեկնին որքան ատեն որ ինք Հալեպ է: ձեւալի մեկնումէն մէկ օր վերջ ձամբայ դրուեցան նաեւ Ձօհրապ եւ Վարդգէս դէպի Ուրմայի սպանդանոցը: Թերթօն թիւ 21:

Պեքիր Սամի, ձեւալի յաջորդը, Պէյութէն Հալեպ հասաւ 1915 Յուլիս 10 ին Երկրորդ օր 2 եւ Վարդգէս այցելեցին նոր կուսակալին, որ իրենց մեծ յոյսեր տուաւ: Թիւրքի/ Երկու երեսփոխան աքսորականները պանդոկ վերադարձան անկեղծ ուրախութեամբ: Կուսակալը խոստացած էր զիրենք Հալեպ պահել: Պեքիր Սամի գրեց Պոլիս. Դաւէադ պատասխանեց որ իսկոյն Ձօհրապ եւ Վարդգէս փոխադրուին Տիգրանակերտ:

Խիւրի Ձօհրապ ստոյգ մահէ ազատեց Խալիլի կեանքը: Խալիլ քիւրճ/ երեսփոխանական ժողովի նախագահ էր եւ պիտի ըլլար/ ստանձնէր Արտաքին Գործերու նախարարութիւնը: Ներկայ եղած էր նախարարներու խորհորդակցական ժողովին որու մէջ որոշուեցաւ Հայերու տեղահանութիւնը եւ բնաջնջումը: Գիտէր որ

կտակս է, որ միշտ սիրով ըլլան իրարու հետ, զքեզ պաշտեն եւ սիրտդ չցաւցնեն,
 ու... զիս ալ յիշեն: Ահա միակ հարստութիւնս. անոնց գրկին մէջ հոգիս տալ'
 ինչ ոբրախութիւն, չեմ գիտեր, թէ Աստուած՝ այդ բաղձանքս պիտի կատարէ":

Այս նամակը Զօհրապ կը գրէր 15 Յուլիս 1915 ին, Հալեպէ մեկնելու նախօրէ
 ին. Երկու օր վերջ Ուրմայէն կը գրէր դարձեալ իր կնոջ. " Իմ կտակս է, որ իմ
 բոլոր գոյքս մանչ ու աղջիկ զաւակներուս մէջ հաւասարապէս բաժնուի:

Ամէնքիդ դարձեալ կը համբուրեմ, աղօթեցէք, աշխատեցէք, մի յուզուիք:
 Ու թէ որ յաջողիք արդիւնք մը ձեռք բերել, Թէեւ ՇԱՏ ՏԿԱՐ է ՅՈՅՍՍ, չըլլայ որ
 միայն իմ փրկութեանս համար ըլլայ. առանց Վարդգէսի դառնալս այլապէս մահ մը
 կ'ըլլայ:"

pp 13

ԹԹ 15. ՅԻՎԻԻ/11/ Յուլիս 18 ին :

Տիկին Զօհրապ Պոլսոյ մէջ դիմած է նաեւ Հիւսէին Ճահիտի որ միջամտէ
 Դալէադի մօտ Զօհրապը Անատոլուի խորերը չղրկելու համար:

Ճահիտ եւ Տիկ. Զօհրապ կը ներկայանան Դալէադի որ զիրենք կ'ընդունի
 գիշերն անցով. բայց ներքին գործերու նախարարը բոլորովին անտարբեր վերաբե—
 րում ցոյց տուաւ ԲԻՒՆԻՔ/ եւ հարցը ներկայացուց իբր ոստիկանական անկարեւոր
 դէպք մը: Դալէադ ջանաց միտքարել Տիկին Զօհրապը խաբուսիկ խօսքերով:

Տիկին Զօհրապ դիմումներ կատարեց նաեւ Գերման դեսպանին, եւ ուրիշ ազդե—
 ցիկ անձերու. էնվեր կը մերժէ ընդունիլ զայն: Ներքին գործերու նախարարի
 խորհրդականը կոպիտ խօսքով մը կը վտարէ տիկինը, իսկ Շէյխ իւլ իսլամը ցայ
 կը յայտնէ :

Մայիս 24/
Յունիս 6
Կիրակի.

Ամբողջ օրը կ'անցնեն Գոնիա, ուր իրենց կ'այցելէ Առաջնորդ Գարեգին Մ.Վ. Խաչատուրեան:

Մայիս 25/
Յունիս 7.
Երկուշաբթի.

Առաւօտ շոգեկառքով կը մեկնին դէպի Էրեւի: Այս քաղաքէն ձամբայ կ'ելլեն ԿԱՌԲԵՐՈՎ դէպի Տարսոն:

Մայիս 26/
Յունիս 8.
Երեքշաբթի.

Գիշերը կը հասնին Տարսոն:

Մայիս 27/
Յունիս 9.
Չորեքշաբթի.

Առաւօտ Տարսոնէն շոգեկառքով կը մեկնին դէպի Ատանա ժամը 10 էն 11 ի միջեւ: Կառխումբին մէջ են նաեւ Ակնունի եւ ընկերներ. սակայն իրարու հետ յարաբերութենէ զրկուած: Կէսօրին կը հասնին Ատանա: Պանդոկ կը մնան հսկողութեան տակ:

Մայիս 28/
Յունիս 10.
Հինգշաբթի.

Ատանայի տեղական կառավարութեան որոշումով Ակնունի եւ ընկերներ շուտով ձամբայ կը դրուին այլեւս իրարու չհանդիպելու պայմանով: Զօհրապ եւ Վարդգէս Ատանա կը մնան քանի մը օր:

Յունիս 2/15
Ուրբաթ.

Զօհրապ եւ Վարդգէս շոգեկառքով կը տարուին Օսմանիէ:

Յունիս 3/16
Մարտի.

Զօհրապ, Վարդգէս, Գոմիսէր Մուստաֆա, Նիկողոս Մարգարեան եւ Տիկին Սրբուհի Վարդետեան կառքերով ձամբայ կ'ելլեն Օսմանիէէն: Յայտնի չէ թէ ուր կը գիշերեն:

Յունիս 4/17
Կիրակի.

Գանլը Տէրէ սրճարանի մէջ կը ձաշեն: Օրը կ'անցնեն հոն: Հաւանաբար գիշերատեն կը մեկնին:

Յունիս 6/19
Երեքշաբթի.

Լեռնային ձանապարհով դանդաղ կ'ընթանան. Կէսօրին կը հասնին Իսլահիէ: Գիշերը կը պառկին կառքերու մէջ: Յաջորդ օր ցորեկը կ'անցնեն հոն: Տոքթ. Վանլըեան կը քննէ Զօհրապը: Փախուստի ծրագիրը կը չ'արժանանար Վարդգէսի վստահութեան:

Հինգշաբթի եւ
Յայտնի չէ թէ ուր կը գիշերեն/ուրբաթ 16/24/25 օրերը:

Յուլիս 10/23
Շաբաթ.

Իրիկունը կը հասնին Բաճու հայաբանը: Գիշերը կը պառկին կայարանի մէկ սենեակին մէջ ընդ հսկողութեամբ: Կը սպասեն շոգեկառքի զաւուստին:

Յուլիս 12/25
Երկուշաբթի:

Առաւօտ շոգեկառքով կը մեկնին. գիշերը կը հասնին Հալէպ: Հալէպ կը մնան քսան օր եւ քանի մը ժամ: Կը տեսակցին պաշտօնական անձերու հետ: Փախուստի ծրագիրը կը բախի Վարդգէսի ընդդիմութեան:

Յուլիս 8/16
Ուրբաթ.

Առաւօտ ժամը 1 ին Հալէպէն կը մեկնին շոգեկառքով դէպի Արաբ Փոլնար:

Յուլիս 4/17
Շաբաթ.

Արաբ Փոլնարէն կառքերով Ուրմա կը հասնին Կէսօրէ վերջ: Գիշերը կ'անցընեն Միլլէթ Խանի մէջ:

Յուլիս 5/18
Կիրակի.

Հրաւեր Մահմուտ Նետիմի տան մէջ: Վարդգէս դարձեալ կը միջոցէ Մկրտիչ Եօթնդէրեանի փախուստի ծրագիրը:

Յուլիս 6/19
Երկուշաբթի.

Կէս գիշերէն վերջ՝ ժամը 4 էն 5 ի միջեւ կառքերով կը տարուին Շէյթան Տէրէ, Ուրմայէն մէկ ժամի չափ հեռու, կը գնդակահարուին Գարաքէօփրիւի մօտ:

6/11/54

Գ.Վ. Կերքէրեան: